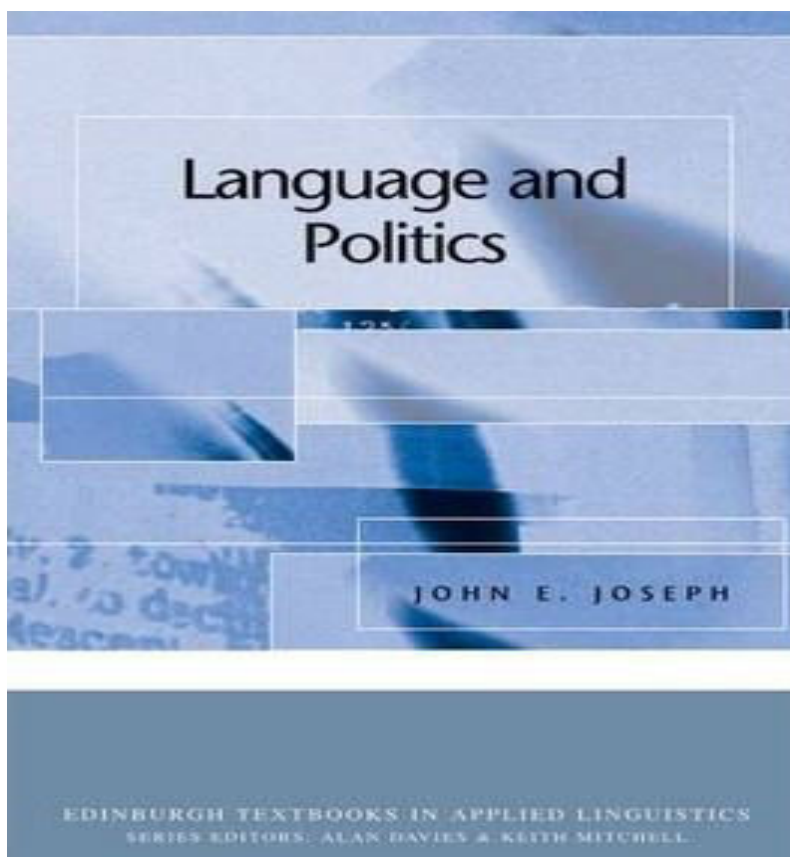

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μετάφραση αποσπάσματος από το βιβλίο Language and Politics
(συγ. John E. Joseph)

ΕΡΜΙΟΝΗ ΣΕΡΕΜΕΤΑ, Α.Μ. Ξ2016015
ΕΠΟΠΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΛΙΒΑΣ
Κέρκυρα, Μάιος 2021

**Μετάφραση αποσπάσματος από το βιβλίο Language and
Politics (συγ. John E. Joseph)**

Κεφάλαιο 6 – Rhetoric, propaganda and interpretation

Περιεχόμενα

Μετάφραση ... σελ. 5

Βιβλιογραφία ... σελ. 32

Παράρτημα ... σελ. 34

Μετάφρασμα

Κεφάλαιο 6

Ρητορική, προπαγάνδα και νόημα

6.1. ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ

Οι απαρχές της χρήσης της ρητορικής ως μηχανισμός πειθούς μέσω της γλώσσας, ταυτίζονται χρονικά με τις απαρχές της δημοκρατίας στην Αθήνα του 5ου αιώνα π.Χ. Δεν πρόκειται όμως για ένα φαινόμενο που εμφανίστηκε από το πουθενά – ήδη από την εποχή της μοναρχίας, οι σοφοί ηγεμόνες φρόντιζαν να κρατούν κοντά τους συμβούλους, που εκπροσωπούσαν διαφορετικά συμφέροντα και απόψεις, και που ο ρόλος τους ήταν να πείσουν τον ηγεμόνα ότι η συγκεκριμένη άποψη, υπέρ της οποίας επιχειρηματολογούσαν, ήταν η σωστότερη. Ομοίως, οι υπήκοοι έπρεπε να καταφέρουν να πείσουν τον ηγεμόνα, ή τον λειτουργό τον οποίο ο ηγεμόνας είχε ορίσει ως φορέα εξουσίας, για την δίκαιη φύση του εκάστοτε αιτήματος τους, ή για την άδικη φύση των κατηγοριών που ενδεχομένως να τους προσέπιπταν.

Ωστόσο η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας έφερε ένα κύμα αλλαγών. Η ικανότητα του πείθουν μετατράπηκε σε απόλυτη εξουσία, και η διδασκαλία της τέχνης της πειθούς δεν άργησε να τεθεί σε προσφορά. Οι πρώτοι διδάσκαλοι του αντικειμένου ονομάστηκαν Σοφιστές, όρος ετυμολογικά συναφής με τη λέξη σοφία. Το όνομα καθιέρωσαν οι αντίπαλοι τους, εκείνοι που πίστευαν ότι η πειθώ έγκειται στην απλή δήλωση του αληθινού και δεν αποτελεί κάποιου είδους δεξιότητα, καθώς σε μία τέτοια περίπτωση ο μόνος λογικός σκοπός του ομιλητή θα ήταν να πείσει το κοινό του για κάτι που στην πραγματικότητα δεν αληθεύει. Ο γνωστότερος εκ των αντιπάλων τους είναι ο Σωκράτης – επίσης δάσκαλος, όμως μίας διαφορετικής μεθόδου, της διαλεκτικής, δηλαδή ενός είδους ερωταπαντήσεων με στόχο την εξαγωγή της αλήθειας και όχι την πειθώ. Εάν μεταφέραμε τις δύο πρακτικές στα δεδομένα του σήμερα, ο Σωκράτης θα εκπαιδεύε φιλοσόφους και θεολόγους ενώ οι Σοφιστές θα προετοίμαζαν δικηγόρους, διαφημιστές και υπεύθυνους δημοσίων σχέσεων, επικοινωνιολόγους και πολιτικούς.

Λαμβάνοντας υπόψιν την έκταση των κειμένων που έχει αφιερώσει καταγράφοντας την απέχθεια του δασκάλου του, Σωκράτη, για τους Σοφιστές, καμία εντύπωση δεν μας προκαλεί το γεγονός ότι ο Πλάτωνας δεν παρήγαγε ποτέ κάποιο εγχειρίδιο ρητορικής. Το έκανε όμως ο μαθητής του, ο Αριστοτέλης. Το έργο του *Ρητορική* ξεκινά με μία έμμεση απολογία για την ίδια του την

ύπαρξη. Επισημαίνει ότι η ρητορική, η εργαλειοποίηση της γλώσσας ως μέσο πειθούς, χρησιμοποιείται απ' όλους μας ανεξαιρέτως, στις περιπτώσεις όπου θέλουμε να αναδείξουμε την αλήθεια και την ορθότητα των όσων λέμε και να οδηγήσουμε τον συνομιλητή μας στο να τα αποδεχτεί ως τέτοια. Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει κάποιο εγγενές λάθος στη συγκεκριμένη τακτική ή στην ρητορική με την οποία πραγματώνεται, ανεξαρτήτως των μεταβλητών περιστάσεων. Τα προβλήματα ξεκινάνε όταν προσπαθούμε να πείσουμε κάνοντας επίκληση, όχι στη λογική, αλλά στο συναίσθημα, ιδίως δε όταν πρόκειται για δικονομικές διαδικασίες.

Δεν πρέπει να διαστρέφουμε τους δικαστές παρασύροντας τους σε οργή ή σε φθόνο ή σε οίκτο· αυτό θα ήταν σαν να στραβώναμε τον χάρακα που πρόκειται να χρησιμοποιήσουμε. ... το μέλος της εκκλησίας του δήμου και ο δικαστής αποφασίζουν για συγκεκριμένα θέματα του παρόντος· συχνά μάλιστα οι αποφάσεις τους επηρεάζονται από φιλίες, από έχθρες και από το προσωπικό τους συμφέρον, με αποτέλεσμα να μην είναι πια σε θέση να διακρίνουν —στον βαθμό που πρέπει— την αλήθεια και η κρίση τους να επισκοτίζεται από ό,τι είναι ευχάριστο ή δυσάρεστο προσωπικά στους ίδιους (Αριστοτέλης, *Ρητορική* I.1, Μεταφρ. Δ. Λυπουρλής)

Ωστόσο, ο Αριστοτέλης συνεχίζει λέγοντας ότι ακόμα και όσοι συμμερίζονται την άποψη του περί ανηθικότητας της επίκλησης στο συναίσθημα οφείλουν να μελετήσουν τα ρητορικά μέσα της εν λόγω στρατηγικής, ώστε να μπορούν να αναγνωρίζουν πότε και πως χρησιμοποιείται και να είναι σε θέση να την αντικρούσουν.

Η ρητορική, ωστόσο, είναι χρήσιμη πρώτα πρώτα γιατί η αλήθεια και το δίκαιο έχουν εκ φύσεως μεγαλύτερη δύναμη από τα αντίθετα τους· αν επομένως οι δικαστικές κρίσεις δεν γίνονται κατά τον προσήκοντα τρόπο, υποχρεωτικά η αλήθεια και το δίκαιο νικούνται από τα αντίθετα τους — και αυτό είναι άξιο μομφής. ... Επίσης, ο ρήτορας πρέπει να είναι σε θέση να πείθει και για το αντίθετο, ακριβώς όπως και στους διαλεκτικούς συλλογισμούς — όχι, βέβαια, για να κάνουμε και τα δύο (κανείς δεν πρέπει να πείθει τον κόσμο να κάνει ευτελή πράγματα), αλλά για να μη μας διαφεύγει η πραγματική ουσία του θέματος και, σε περίπτωση που κάποιος άλλος επιχειρηματολογεί αντίθετα με το σωστό και δίκαιο, εμείς να μπορούμε να ανατρέπουμε τα επιχειρήματα του. (οπ.π.)

Η οξυδέρκεια που εκφράζεται στη σκέψη αυτή της αμυντικής επιχειρηματολογίας αγγίζει τα όρια της διδασκαλίας των Σοφιστών. Η τοποθέτηση υπέρ της κατάκτησης της ρητορικής τέχνης από ακέραιους και ηθικούς ομιλητές ως μέσο προστασίας απέναντι στους ρήτορες παραπέμπει στην εκλογικευτική γραμμή που χαρακτηρίζει τις στρατιωτικές δυνάμεις ως “ειρηνευτικές”. Το υποβόσκον ζήτημα που δεν θίγει εδώ ο Αριστοτέλης είναι το εξής: πως θα μπορούσαμε να είμαστε σίγουροι ότι το υποκείμενο που διδάσκεται την ρητορική, όσο αγνά κίνητρα και αν έχει, δεν θα υποκύψει εν καιρώ στον πειρασμό να τη χρησιμοποιήσει για να πετύχει αθέμιτους σκοπούς;

Ο Αριστοτέλης παραθέτει ακόμη ένα επιχείρημα υπέρ της μελέτης της ρητορικής, του οποίου το ηθικό πλαίσιο είναι αρκετά αμφιλεγόμενο.

Ακόμη και αν κατείχαμε την ακριβέστερη επιστημονική γνώση, ορισμένους ανθρώπους δεν θα ήταν εύκολο να τους πείσουμε διαμορφώνοντας με βάση αυτήν τον λόγο μας· κι αυτό γιατί ο επιστημονικός λόγος αποτελεί διαφωτιστική διδασκαλία, η διαφωτιστική όμως διδασκαλία είναι κάτι που αποκλείεται τελείως σε μια τέτοια περίπτωση: για τα επιχειρήματα και τους λόγους μας είμαστε υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούμε τους κοινούς τόπους, όπως υποστηρίξαμε στα Τοπικά μιλώντας για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να απευθυνόμαστε στα πλήθη.

Οι ‘κοινοί τόποι’ περιλαμβάνουν τα - κοινά για όλους - ευχάριστα ή δυσάρεστα συναισθήματα, και κυρίως την ευτυχία, τον αυτοσκοπό της ανθρώπινης ύπαρξης. Ο Αριστοτέλης θεωρεί αυτού του είδους τις γενικές επικλήσεις ως το μόνο μέσο πειθούς της μάζας, ήτοι των ανθρώπων που δεν μπορούμε να πείσουμε διαμορφώνοντας τον λόγο μας με βάση την επιστημονική γνώση. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ίσως και να ενέκρινε, ως ένα βαθμό, τις τηλεοπτικές διαφημίσεις που βασίζονται στη θεμελίωση ενός ατμοσφαιρικού χαρακτήρα. Τις διαφημίσεις εκείνες που δεν μπορεί κανείς να καταλάβει ποιο προϊόν διαφημίζουν, έως ότου εμφανιστεί το όνομά του στην οθόνη. Τις διαφημίσεις εκείνες που θαυμάζει η κουλτουριάρικη ελίτ, χλευάζει η μεσαία τάξη (καθώς τις λαμβάνει ως τεκμήριο αποβλάκωσης της κοινωνίας) και ανέχεται - πιθανώς με μία ελαφριά ενόχληση - ο υπόλοιπος πληθυσμός. Όμως αυτές οι διαφημίσεις, σε κάθε περίπτωση, φέρνουν τα επιθυμητά αποτελέσματα, αυξάνουν δηλαδή τις πωλήσεις του προϊόντος, ειδάλλως θα είχαν εκλείψει από τους δέκτες μας.

Τα ρητορικά σχήματα προκύπτουν από συγκεκριμένες χρήσεις του λόγου και προκαλούν στους ακροατές ανάλογα συναισθήματα. Ενδεικτικά παραδείγματα τέτοιων σχημάτων

παρατέθηκαν στα κεφάλαια 4 και 5, και συμπεριλαμβάνουν π.χ. την χρήση φυλετικών, ή εν γένει υποτιμητικών χαρακτηρισμών όπως η λέξη *απόβρασμα* (§5.4). Ωστόσο, οι λεξιλογικές επιλογές δεν αποτελούν τη μοναδική πραγμάτωση των ρητορικών σχημάτων · άλλες τέτοιες πραγματώσεις είναι η σειρά των λέξεων και η δομή της πρότασης όπως επίσης και η επανάληψη, η ρυθμικότητα και οι λοιπές τακτικές της κλασσικής ρητορικής που δημιουργούν τα αντίστοιχα υφολογικά αποτελέσματα. Στον προφορικό λόγο, τα προσφερόμενα μέσα πολλαπλασιάζονται καθώς περιλαμβάνουν και την ποιότητα της φωνής, τον τόνο, την ένταση, την ταχύτητα, την διακύμανση, ακόμα και το βιμπράτο, μία τεχνική που δεν χρησιμοποιείται πλέον, ήταν ωστόσο αρκετά δημοφιλής στις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα όπως μαρτυρούν οι ηχογραφήσεις της εποχής. Τα προαναφερθέντα γλωσσολογικά μέσα, σε συνδυασμό με τον “χρωματισμό” του περιεχομένου, επηρεάζουν τον ακροατή σε βαθμό που υπερβαίνει την αντικειμενική λογική του εκάστοτε επιχειρήματος.

Θα ήταν επομένως προτιμότερο να αφαιρούσαμε από τη γλώσσα κάθε ρητορική πτυχή της, για να αναδείξουμε μόνο την καθαρή αλήθεια; Σε μία πληθώρα περιπτώσεων, επιστρατεύεται όντως σκόπιμα η αοριστολογία, όπου οι ομιλητές – είτε είναι θεσμικοί φορείς, είτε μικρά παιδιά που έχουν κάνει κάποια αταξία – παρουσιάζουν τα γεγονότα με τέτοιο τρόπο ώστε να προδιαθέτουν θετικά το κοινό για το ποιόν τους. Σε αυτές λοιπόν τις περιπτώσεις, τίθεται μία ανάγκη επαναδιατύπωσης των πραγματικών γεγονότων ώστε να εντοπίσουμε τα κεκαλυμμένα συμφέροντα, τα οποία υποκίνησαν την αλλοίωση της πραγματικότητας κατά την αρχική εκφορά του λόγου. Παρόλο που μπορούμε να παραθέσουμε γεγονότα και επιχειρήματα με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, περισσότερο ή λιγότερο αντικειμενικούς, η απόλυτη ουδετερότητα δεν είναι σχεδόν ποτέ εφικτή. Γράφοντας αυτές τις λέξεις, κοιτάζω έξω από το παράθυρο μου τον συννεφιασμένο ουρανό. Κατά πάσα πιθανότητα, η έκφραση *συννεφιασμένος ουρανός* φαίνεται σαν μία ουδέτερη δήλωση. Όμως ο *συννεφιασμένος ουρανός* φέρει αρνητικές συνδηλώσεις, ενώ στην πραγματικότητα τις τελευταίες μέρες έκανε τόση ζέστη και ο ήλιος έκαιγε τόσο πολύ, που η σημερινή συννεφιά και αυτή η σχετική ψύχρα είναι μεγάλη ανακούφιση, και λίγη βροχή σίγουρα θα έκανε καλό στον κήπο παρά το γεγονός ότι η βροχή δεν είναι τις περισσότερες φορές κάτι που ευχόμαστε να συμβεί. Δεν υπάρχει ουδετερότητα στην έκφραση, και ο *συννεφιασμένος ουρανός* δεν είναι μία ουδέτερη δήλωση γιατί δεν φέρει το σύνθηρες υπονόημα.

Κάθε απόπειρα να εκφράσουμε την αλήθεια στο λόγο απαιτεί τις περισσότερες φορές μία κάποια χρήση των ρητορικών μέσων. Ωστόσο, η ρητορική παρέχει επίσης τη δυνατότητα διαστρέβλωσης της πραγματικότητας. Όπως δίδαξε και ο Αριστοτέλης, για να μπορεί κάποιος να

κάνει με επιτυχία οποιοδήποτε από τα δύο αυτά πράγματα – και για να είναι σε θέση να αναγνωρίσει ποια από τις δύο τακτικές επιστρατεύει ο συνομιλητής του – η κατανόηση της ρητορικής είναι βασικό προαπαιτούμενο. Σε τελική ανάλυση, τις λειτουργίες της ρητορικής οφείλουν να μελετήσουν τόσο οι προασπιστές της “καθαρής”, της πραγματικής και αντιπροσωπευτικής γλώσσας, όσο και εκείνοι που σκοπεύουν να τη χρησιμοποιήσουν για προσωπικό τους όφελος.

6.2. ΓΛΩΣΣΑ, ΣΚΕΨΗ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Σύμφωνα με τον Σωκράτη και τον Πλάτωνα, η πραγματικότητα υπερβαίνει τα όρια της γλώσσας. Η θεώρηση τους για τη σχέση ανάμεσα στη γλώσσα και την πραγματικότητα αποτέλεσε τη βάση για την Μεσαιωνική διάλεκτο, όπως περιγράφηκε στην πέμπτη ενότητα του δεύτερου κεφαλαίου. Ο μεγαλύτερος φόβος που προέκυψε ως προς την διδασκαλία της ρητορικής, ήταν η ενδεχόμενη απήχηση της Σοφιστικής υπόθεσης, της άποψης δηλαδή ότι ο άνθρωπος (και όχι ο Θεός) είναι το μέτρο της πραγματικότητας – επομένως η πραγματικότητα δεν είναι αυθύπαρκτη, αλλά δημιουργείται από τον άνθρωπο με βασικό εργαλείο την γλώσσα, και συγκεκριμένα την πειστικότητα της.

Η διχογνωμία ανάμεσα στους προασπιστές των δύο απόψεων, με τους μεν να υποστηρίζουν ότι η πραγματικότητα είναι ανεξάρτητη της ανθρώπινης αντίληψης και τους δε ότι η ανθρώπινη αντίληψη αποτελεί τη βάση - και ουσιαστικά διαμορφώνει - την πραγματικότητα, επανεμφανίστηκε την εποχή του Μεσαίωνα ως “πρόβλημα των καθόλου”. Το κεντρικό ερώτημα πήρε την εξής μορφή: η ταξινόμηση των αντικειμένων του φυσικού κόσμου, όπως για παράδειγμα της γάτας, υφίσταται ανεξάρτητα από την φυσική μορφή της κάθε γάτας και την αντίληψη της από το νοούν υποκείμενο (άποψη που εκφράστηκε τόσο από τον Πλάτωνα όσο και από τις αρχές του Χριστιανισμού); Ή μήπως η κατηγορία της γάτας υφίσταται μόνο μέσα από την ύπαρξη και τις ιδιότητες κάθε μεμονωμένης γάτας; Ή μήπως η κατηγορία της γάτας αποτελεί προϊόν της ανθρώπινης αντίληψης και εμπειρίας; Οι τρεις αυτές θεωρίες αποτελούν τις βασικές ιδέες της πραγματοκρατίας, της ονοματοκρατίας και της εννοιοκρατίας αντίστοιχα. Αρχαιότερος εκφραστής της πρώτης είναι ο Πλάτωνας, της δεύτερης ο Αριστοτέλης και της τρίτης οι Στωικοί φιλόσοφοι.

Κάθε μία από τις θέσεις αυτές προσδίδει στη γλώσσα έναν διαφορετικό ρόλο. Στην πραγματοκρατία, η γλώσσα δεν είναι παρά ένας μανδύας που περικλείει τη σκέψη χωρίς να επηρεάζει το περιεχόμενό της, κωδικοποιεί απλώς μία ανεξάρτητη πραγματικότητα. Στην

ονοματοκρατία, ο ρόλος της γλώσσας είναι ενδεχομένως πιο σημαντικός, καθώς γεφυρώνει το χάσμα ανάμεσα στις καθολικές έννοιες που ενυπάρχουν στις φυσικές οντότητες και στην αντίληψη των εννοιών αυτών από το ανθρώπινο μυαλό. Στην εννοιοκρατία, ο ρόλος της γλώσσας είναι καθοριστικός, διότι ακόμα και στην περίπτωση που οι καθολικές έννοιες προκύπτουν από την πανανθρώπινη κοινή εμπειρία του αισθητού κόσμου, η ύπαρξή τους οφείλεται κατά κόρον στην κατονομασία τους από τα νοούντα υποκείμενα, συνεπώς μόνο μέσω της γλώσσας μπορούν να διαμορφωθούν και να διαδοθούν.

Με την Αναγέννηση και την εδραίωση της σύγχρονης σκέψης, οι παραπάνω μεσαιωνικές θεωρίες για τη συνάφεια μεταξύ γλώσσας, νόησης και πραγματικότητας συνεχίζουν να κεντρίζουν το ενδιαφέρον των διανοητών, μολονότι η διατύπωση τους μετασχηματίζεται. Η θεωρία του “μανδύα” εξακολουθεί να υφίσταται με τη μορφή που περιγράφηκε προηγουμένως, ενώ προς αντίκρουση της εν λόγω τοποθέτησης αναπτύσσονται δύο θεωρήσεις, οι οποίες υποστηρίζουν ότι η γλώσσα συντελεί στη διαμόρφωση της σκέψης. Η πρώτη θεώρηση είναι θετικά προσκείμενη στην επιρροή της γλώσσας, την χαρακτηρίζει μάλιστα ως “μαγικό κλειδί”, το οποίο μας επιτρέπει να κατανοήσουμε την ατομική αλλά και την πολιτισμική σκέψη. Η δεύτερη θεώρηση διατηρεί αρνητική στάση ως προς την επιρροή που ασκεί η γλώσσα στην ανθρώπινη νόηση, προβάλλοντας την ως πηγή μεταφυσικών παρεμβολών που μας αποπροσανατολίζει από την καθαρή λογική σκέψη. (βλ. παρακάτω Joseph 2002: 75–80)

Οι γλωσσολόγοι του δέκατου-ένατου και του εικοστού αιώνα ακολούθησαν κατά βάση την θεωρία του μαγικού κλειδιού, η οποία και τοποθετεί σε εξέχουσα θέση την μελέτη της γλώσσας, ως την πύλη για μία πιο ουσιαστική κατανόηση του πολιτισμού και της ανθρώπινης νόησης. Η παράδοση της αναλυτικής φιλοσοφίας αποτελεί το βασικότερο προπύργιο κατά της θεωρίας του μαγικού κλειδιού, και υπέρ της άποψης των μεταφυσικών παρεμβολών. Ωστόσο, έχουν υπάρξει και φιλοσοφικές διασταυρώσεις μεταξύ γλωσσολόγων, οι οποίοι διατηρούν στοιχεία της ρητορικής του μαγικού κλειδιού και κατά την εισαγωγή τους στον διάλογο περί μεταφυσικών παρεμβολών. Ο Edward Sapir (1884 – 1939), βετεράνος της γλωσσολογικής ανθρωπολογίας του εικοστού αιώνα, τασσόταν υπέρ της άποψης του μαγικού κλειδιού στα πρώιμα έργα του, συμπεριλαμβανομένου και του βιβλίου του *Language*, που γράφτηκε το 1921, όπου και αναφέρει ότι “Η γλώσσα και οι διακυμάνσεις της σκέψης μας είναι άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους και είναι, κατά μία έννοια, ένα και το αυτό” (σελ. 217-218). “Η γλώσσα είναι η πιο μεγάλη και συμπεριληπτική τέχνη που υπάρχει, ένα πελώριο και ανώνυμο έργο του συλλογικού ασυνείδητου” (σελ. 220). Η ρητορική του όμως επρόκειτο να αλλάξει μετά την ανάγνωση του βιβλίου των Ogden (1889–1957) και Richards

(1893–1979) με τίτλο *The Meaning of Meaning* (1923), μία εκτεταμένη πραγματεία με θέμα τη δύναμη της “Μαγείας των Λέξεων”. Ο Ogden και ο Richards πίστευαν ότι οι λέξεις έχουν τη δύναμη να ασκήσουν “υπνωτικές επιρροές” (σελ. 132), να ταυτίσουν δηλαδή τα σημεία με τα σμαινόμενα, πράγμα το οποίο θεωρούν ως τη βάση κάθε ανθρώπινης πλάνης και παρανόησης – συμπεριλαμβανομένης και της ιδιαίτερα επικίνδυνης αυθαιρετότητας του γλωσσικού σημείου, την οποία πραγματεύτηκαν φιλόλογοι όπως ο Saussure, σύμφωνα με τον οποίο “τα πάντα είναι ζήτημα λέξεων”. Ο Ogden και ο Richards θα ονόμαζαν την συγκεκριμένη θεωρία “γλωσσολογικό μηδενισμό” και “σκεπτικισμό” και θα υποστήριζαν ότι:

Το καλύτερο μέσο διαφυγής από τον σκεπτικισμό αυτό, όπως επίσης και από την υπνωτική επιρροή που κατόπιν ανάλυσης θέσαμε ως δεδομένη, έγκειται στην διαπίστωση του τρόπου με τον οποίο τα σημεία ασκούν την δυναμή τους και των πολλών και διαφορετικών εννοιών που τους προσδίδουν το Νόημά τους. (οπ.π.)

Το αντίκτυπο του βιβλίου αυτού στην σκέψη του Sapir γίνεται εμφανές ήδη από την κριτική που έγραψε για το *Meaning of Meaning*:

Ο φιλόσοφος κινδυνεύει να πέσει θύμα του ίδιου τού του λόγου, σε βαθμό πολύ μεγαλύτερο απ’ όσον είχε φανταστεί, αν ταυτίσουν οι αναγνώστες το καλούπι της σκέψης του, ένα καλούπι γλωσσικό, με την αντίληψή του για τον κόσμο. Έτσι, ασήμαντες γλωσσικές κατηγορίες ενδέχεται να πάρουν τη μορφή κοσμικών απόλυτων. (Sapir 1924: 154 [1949: 157])

Όπως αναφέρω και σε προηγούμενο βιβλίο μου (Joseph 2002, Κεφάλαιο 4), η παραπάνω αλλαγή οπτικής γωνίας έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην λεγόμενη Υπόθεση Sapir-Whorf, ή Υπόθεση Whorf, μία από τις πιο ευρέως διαδεδομένες ιδέες της σύγχρονης γλωσσολογίας. Κανείς δεν μπορεί να ορίσει με σιγουριά την συγκεκριμένη υπόθεση – ο όρος, και το ενδιαφέρον που προσέκλυσε η ιδέα, παγιώθηκαν μετά τον θάνατο των εμπλεκόμενων γλωσσολόγων. Εντός των διαφορετικών ερμηνειών που έχει εμπνεύσει η ιδέα περιλαμβάνεται ο “γλωσσικός ντετερμινισμός”, σύμφωνα με τον οποίο “η αντίληψη του ατόμου για τον κόσμο καθορίζεται από τις κατηγορίες που διαθέτει η μητρική του γλώσσα” (New Shorter Oxford English Dictionary, 1993, υπό το λήμμα ‘Whorfianism’), καθώς και η ήπια εκδοχή του, ο “γλωσσικός σχετικισμός”, ότι δηλαδή “οι

κατηγορίες της γλώσσας διαμορφώνουν εν μέρει την κατηγοριοποίηση της εμπειρίας από τους ομιλητές” (οπ.π. υπό το λήμμα ‘Sapir–Whorf Hypothesis’).

Ο Benjamin Lee Whorf (1897-1941), φοιτητής του Sapir, διερεύνησε την γλωσσική έκφραση του χρόνου στη γλώσσα των Ινδιάνων Hopi, και συμπέρανε αφενός, ότι οι Hopi αντιλαμβάνονταν την έννοια του χρόνου με τρόπο τελείως διαφορετικό σε σχέση με τους ομιλητές Ευρωπαϊκών γλωσσών (για τις γλώσσες αυτές εισήγαγε τον όρο Standard Average European) και αφετέρου, ότι η αντίληψή τους αυτή συμβάδιζε με την έννοια του χρόνου όπως ορίζεται από τη σύγχρονη φυσική. Η έρευνα του Whorf προτάσσει την προσέγγιση της γλώσσας ως πηγή μεταφυσικών παρεμβολών, καθώς καταδεικνύει τους εννοιολογικούς – και κατ’ επέκταση νοητικούς - περιορισμούς που επιβάλλουν στους ομιλητές τους οι Ευρωπαϊκές γλώσσες (Standard Average European).

Τα γραπτά του Whorf (1956) αποτελούν σημείο αναφοράς για τους σύγχρονους γλωσσολόγους που υποστηρίζουν ότι οι γλώσσες συνδέονται άρρηκτα με την σκέψη και τον πολιτισμό των ομιλητών τους. Ο Chomsky και οι λοιποί γλωσσολόγοι που τείνουν προς μία καθολική γλωσσολογική προσέγγιση, δεν μελέτησαν ποτέ εις βάθος την Υπόθεση Sapir-Whorf. Ερευνητές της γνωσιακής επιστήμης, αποπειράθηκαν να ελέγξουν την υπόθεση, όμως τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την δοκιμή ήταν αμφίσημα. Ωστόσο οι γλωσσολόγοι που επιχειρηματολογούν υπέρ της ανάγκης προστασίας και διατήρησης των απειλούμενων γλωσσών, ή υπέρ της σημασίας της γλώσσας για την ουσιαστική κατανόηση της ατομικής και συλλογικής ταυτότητας, τείνουν να επικαλούνται τις δηλώσεις του Whorf πάνω στο ζήτημα, ότι δηλαδή κάθε γλώσσα αποτελεί μία διαφορετική θέση του κόσμου και ότι η γλώσσα είναι κεντρικός άξονας για τη διαμόρφωση, τη συνοχή και τη διάδοση ενός πολιτισμού.

Ως ένα βαθμό, το έργο των Ogden και Richards (1923) είναι η αντίδραση του Βρετανικού εμπειρισμού στην δράση του Ηπειρωτικού Ευρωπαϊκού ιδεαλισμού. Ενώ λοιπόν ο εμπειρισμός εντοπίζει την αλήθεια στον αισθητό κόσμο (δηλαδή στην εμπειρία του σώματος), ο ιδεαλισμός απορρίπτει την αισθητηριακή εμπειρία, την οποία και χαρακτηρίζει ως πλάνη, επιλέγοντας να στραφεί στην λογική (δηλαδή στην κρίση του μυαλού) ώστε να καθορίσει τι εστί πραγματικότητα. Αναλύοντας το ζήτημα εκ των υστέρων, συνειδητοποιούμε ότι ο συγκεκριμένος διχασμός αποτελεί συνέχεια του μεσαιωνικού προβλήματος των καθόλου, αν και ο νεωτερισμός, προάγοντας την ιδεολογία της συνεχούς προόδου, κάλυψε την άμεση αυτή σύνδεση (πράγμα που εξακολουθεί να κάνει μέχρι και σήμερα). Στο Ηπειρωτικό Ευρωπαϊκό πεδίο, η ύστερη εννοιοκρατία έφτασε στο απόγειό της μέσα από τα γραπτά του Φρίντριχ Νίτσε (1844–1900). Ο Νίτσε σπούδασε αρχικά φιλολογία, εγκατέλειψε όμως την ανάλυση των αρχαίων κειμένων ώστε να ασχοληθεί με

φιλοσοφικά ζητήματα ευρύτερου ενδιαφέροντος. Ωστόσο, η πρώιμη ενασχόλησή του με τη γλώσσα αδιαμφισβήτητα επηρέασε τις ύστερες απόψεις του, καθώς υποστήριξε ότι η πραγματικότητα υφίσταται μόνο μέσα από την οργάνωση της στο γλωσσικό σύστημα. Ενδεικτικό παράδειγμα της ασάφειας που χαρακτηρίζει τον Βρετανικό-Ηπειρωτικό διχασμό αποτελεί η περίπτωση του Καρλ Μαρξ (1818-1883). Ο Μαρξ, αν και συμπατριώτης του Νίτσε, ήταν εκπρόσωπος της ύστερης πραγματοκρατίας – πρέπει όμως να λάβουμε υπόψη και το γεγονός ότι ο Μαρξ πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στη Βρετανία, όπου και παρήγαγε τα σημαντικότερα έργα του.

Οι συγκεκριμένοι διάλογοι του δέκατου-ένατου αιώνα είχαν άμεσο αντίκτυπο στην εφαρμοσμένη γλωσσολογία του σήμερα. Η Μαρξιστική θεώρηση υποβόσκει (τουλάχιστον κατ'επίφαση) σε μία μεγάλη γκάμα σύγχρονων προσεγγίσεων, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων του M. A. K. Halliday (βλ. παρακάτω, σελ. 126), και των περισσότερων “κριτικών” προσεγγίσεων. Ο ορθόδοξος Μαρξισμός είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την θεώρηση του “μανδύα” σε ότι αφορά τη σχέση μεταξύ γλώσσας και κοινωνίας, πολιτισμού και σκέψης. Ακόμα και ο Voloshinov, ο οποίος υποστήριξε, όπως είδαμε και στην πρώτη ενότητα του τέταρτου κεφαλαίου, ότι η ταξική πάλη ενσαρκώνεται μέσα από το ίδιο το γλωσσικό σημείο, δεν πίστευε ότι αλλάζοντας τη γλώσσα θα μπορούσε κάποιος να αλλάξει και την ταξική πάλη · η επιρροή αυτή ακολουθεί μία αυστηρά μονόδρομη κατεύθυνση. Ο Νίτσε αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για τους φιλόσοφους του μεταδομισμού, μεταξύ των οποίων και ο Φουκώ, ο οποίος θα υποστήριξε, κατά τη δεκαετία του 1960, ότι η γνώση αποτελεί προϊόν της Ιστορίας και, κατά συνέπεια, της πολιτικής. Αυτό που στην ουσία τον διαχώριζε από τους Μαρξιστές, ήταν η πεποίθηση του ότι τα γνωστικά αντικείμενα, συμπεριλαμβανομένης και της γλώσσας αλλά και των σημαινομένων της, δεν προέκυπταν από υποκείμενα που σκέφτονται, μιλούν και δρουν διϋποκειμενικά. Αντιθέτως, ο Φουκώ πίστευε ότι τα γνωστικά αντικείμενα προκύπτουν από την ίδια την εξουσία, με την οποία έχουν μία αμοιβαία και θεμελιώδη σχέση.

Πρέπει μάλλον να δεχτούμε πώς ή εξουσία παράγει γνώση ... πώς εξουσία και γνώση άμεσα αλληλοεξαρτιούνται – πώς δεν υπάρχει σχέση εξουσίας χωρίς συσχετισμένη σύσταση ενός πεδίου γνώσης, ούτε και γνώση που να μην προϋποθέτει και να μην αποτελεί ταυτόχρονα σχέσεις εξουσίας ... Κοντολογίς, δεν είναι ή δραστηριότητα του υποκειμένου της γνώσης εκείνη που παράγει μια γνώση, χρήσιμη ή ανυπότακτη στην εξουσία, αλλά ή εξουσία-γνώση, οι διαδικασίες και οι αγώνες που εισχωρούν σ' αυτήν και την απαρτίζουν, αυτές καθορίζουν

τις πιθανές μορφές και τα πιθανά πεδία της γνώσης. (Φουκώ, 1989 [1975]: 40, 41, Μεταφρ. Κ. Χατζηδήμου – Ι. Ράλλη)

Ο Φουκώ συχνά παρερμηνεύεται από τους αντιπάλους του – μία κατηγορία που περιλαμβάνει πολλές θέσεις του φάσματος, από τους Μαρξιστές έως τους συντηρητικούς ντετερμινιστές όπως η Margaret S. Archer (βλ. κεφάλαιο 7, ενότητα 1) – ως υπέρμαχος της άποψης ότι η γνώση, η γλώσσα και κάθε άλλη πραγματικότητα δεν είναι τίποτα παραπάνω από γλωσσικά κατασκευάσματα. Στην πραγματικότητα όμως, η κριτική που ασκεί στην Δυτική σκέψη είναι πολύ πιο έξυπνη και έντονη. Η εξουσία, λειτουργώντας μέσα από τη γνώση, καθορίζει τις συνιστώσες του γνωστού (της επιστήμης), οι οποίες αλλάζουν από εποχή σε εποχή. Ωστόσο, η ανάλυση με βάση τους αφηρημένους όρους της εξουσίας έχει προκαλέσει δυσaréσκεια σε μεγάλο μέρος του κοινού που εμπνεύστηκε από τον Φουκώ ως προς τη μελέτη της γλώσσας και της εξουσίας, καθώς από ένα σημείο και έπειτα, θέτει εμπόδια στην αναγνώριση των δρώντων και των παθητικών υποκειμένων, καθώς και της ίδιας της δράσης που λαμβάνει χώρα.

Η άποψη αυτή τοποθετείται στο λανθασμένο – και ωστόσο ευρέως διαδεδομένο – δίπολο το οποίο ορίζει τους φορείς εξουσίας ως τα μόνα υποκείμενα που έχουν τη δυνατότητα ελεύθερης επιλογής, και την συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων ως – εν αγνοία τους – παθητικούς δέκτες των επιλογών που τους επιβάλλονται από τις δομές εξουσίας. Καθώς η συγκεκριμένη άποψη αποτελεί την ιδεολογική βάση του Μαρξισμού, η περιφρόνηση του Φουκώ από τους Μαρξιστές φαντάζει αρκετά παράδοξη. Γλωσσολόγοι όπως ο Holborow (1999) που εκπροσωπούν τον σύγχρονο Μαρξισμό, βλέπουν τον μεταδομισμό και τον μεταμοντερνισμό ως τα κύρια αντίπαλα διανοητικά ρεύματα, αντί του καπιταλισμού.

6.3 Η ΦΟΒΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑΣ

Αφορμή για τη συγγραφή του βιβλίου *The Meaning of Meaning* υπήρξε η εμπειρία των συγγραφέων, Ogden και Richards, με τον Πρώτο Παγκόσμιο, και η πεποίθησή τους ότι η προπαγάνδα αποτέλεσε το κύριο όπλο του πολέμου, μέσω της διαστρέβλωσης αφηρημένων εννοιών όπως η “ελευθερία”, η “δημοκρατία”, ή ακόμα και η “νίκη”, μία άποψη που αποτελούσε ιδιαίτερα διαδεδομένη προσέγγιση τότε. Σε βιβλίο που κυκλοφόρησε το 2002, υποστήριξα ότι τη δεδομένη χρονική περίοδο παρατηρείται μία εκλαϊκευμένη εκδοχή της θεώρησης της γλώσσας ως πηγή “μεταφυσικών παρεμβολών” – αρχικά στον Αγγλόφωνο χώρο, ενώ στη συνέχεια και πέρα από αυτόν – υπό τη μορφή μίας γλωσσικής χειραγώγησης του νου στο πλαίσιο του πολιτισμικού

διαλόγου. Η εκδοχή αυτή συνεχίζει να υφίσταται μέχρι και σήμερα, και αποτελεί αντικείμενο συζητήσεων σε περιόδους έντονων διεθνών συγκρούσεων. Εμφανίζεται ως ένα αίσθημα φόβου απέναντι στην προπαγάνδα, ειδικότερα δε, στην κυβερνητική προπαγάνδα αλλά και σε εκείνη που εξυπηρετεί οικονομικά συμφέροντα.

Παρά τη μακραίωνη ιστορία της, το 1914 σημειώνεται μία αλλαγή στο διάλογο αναφορικά με το ζήτημα της προπαγάνδας. Οι εφημερίδες *Times* και *Daily Mail*, τότε υπό την ιδιοκτησία του Viscount Northcliffe, τάσσονταν υπέρ της ένταξης της Βρετανίας στον πόλεμο, και κατηγορήθηκαν από ειρηνιστικά κινήματα ως εκτελεστικά όργανα μιας συνωμοσίας μεταξύ κυβέρνησης και τύπου. Σύμφωνα με τα λόγια του Anthony Smith,

Οι εφημερίδες του Northcliffe απεικόνισαν τους Γερμανούς στρατιώτες χρησιμοποιώντας εικόνες βγαλμένες από ιστορίες τρόμου: μωρά που τα σήκωναν με τα ξίφη τους, καλόγριες που βιάζονταν σε τραπέζια. Το κοινό αίσθημα παρασύρθηκε σε μία δίνη αντι-γερμανικού μίσους. (Smith 1973: 30)

Από την πλευρά της κυβέρνησης, υπήρχε μία άμεση ανάγκη να πείσει τους άνδρες να ενταχθούν στις ένοπλες δυνάμεις, να δημιουργήσει μαζική υποστήριξη υπέρ της υποχρεωτικής στρατολόγησης και να οδηγήσει τις ΗΠΑ να συμμετάσχουν στον πόλεμο, πράγμα που δεν συνέβη έως το 1917.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου, η αντίσταση στην κυβερνητική πολιτική μπορούσε να οδηγήσει κάποιον στη φυλακή (όπως συνέβη και στην περίπτωση του Bertrand Russell), επομένως η “φοβία της προπαγάνδας” βρήκε γόνιμο έδαφος και εκδηλώθηκε ανοιχτά κατά τη διάρκεια της Εκεχειρίας, στη Βρετανία και στο εξωτερικό. Οι αγανακτισμένοι Αμερικανοί κατηγόρησαν την Βρετανική προπαγάνδα για την ένταξη της χώρας τους στη σφαγή, και το Δημοκρατικό κόμμα του Woodrow Wilson έχασε τις προεδρικές εκλογές του 1920 από τους Ρεπουμπλικάνους, που στήριξαν την εκλογική τους εκστρατεία στο σλόγκαν “Ο Πόλεμος Ήταν Απάτη”. Στο μεταξύ, οι Γερμανοί συγγραφείς ήταν πεπεισμένοι ότι είχαν ηττηθεί, όχι από την πολεμική δύναμη των Βρετανών, αλλά από την προπαγάνδα τους. Σύμφωνα με τον Smith (1973: 42), “ο Hitler θα έγραφε στο αυτοβιογραφικό βιβλίο του *Ο Αγών μου*, ότι έμαθε τις προπαγανδιστικές τεχνικές του από τις Βρετανικές μεθόδους κατά τη διάρκεια του πολέμου”.

Τουλάχιστον δύο επιπλέον παράγοντες συντέλεσαν στην κλιμάκωση της φοβίας της προπαγάνδας μετά το τέλος του Πρώτου Παγκόσμιου, ένας εκ των οποίων αναγνωρίζεται κατά κοινή ομολογία: οι απαρχές του ραδιοφώνου. Η πρώτη εμπορική ραδιοφωνική εκπομπή στη

Βρετανία έλαβε χώρα τον Ιούνιο του 1920, με χορηγό - όπως ήταν αναμενόμενο - την εφημερίδα *Daily Mail* του Northcliffe, η οποία και αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα στην ανάπτυξη του Βρετανικού ραδιοφώνου. Στις ΗΠΑ, οι πρώτες καθημερινές ραδιοφωνικές εκπομπές ξεκίνησαν τον Αύγουστο του 1920, με τις χορηγίες να παρέχονται ενεργά δύο χρόνια αργότερα. Κατά τον Smith,

Η εμπειρία των προπαγανδιστών του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου σε συνδυασμό με την επακόλουθη αντίδραση εναντίον των προπαγανδιστικών τεχνικών που τελειοποιήθηκαν κατά την εποχή εκείνη, επηρέασαν καθοριστικά τους ανθρώπους που έθεσαν τα θεμέλια των ραδιοφωνικών εκπομπών στις αρχές της δεκαετίας του 1920. (Smith 1973: 31)

Στη Βρετανία, το αποτέλεσμα ήταν η γέννηση ενός “νέου κρατικού μονοπωλίου” (οπ. π.: 56), του σταθμού BBC, το 1923, την ίδια χρονιά όπου δημοσιεύτηκε το *Meaning of Meaning*. Οι στόχοι τους συνδέονταν με έναν έμμεσο τρόπο, καθώς το βιβλίο αλλά και ο σταθμός BBC αποσκοπούσαν στην αποφυγή μίας αναρχίας στον προφορικό λόγο, υπό το πρότυπο του ραδιοφώνου στην Αμερική, όπου η κυβερνητική παρέμβαση περιοριζόταν στον διαμοιρασμό των συχνοτήτων. Ο Ogden, σε ύστερη δήλωσή του θα αποκαλούσε το ραδιόφωνο “τον ισχυρότερο φορέα τυποποίησης που έχει υπάρξει έως τώρα” (Ogden 1944 [1934]: 8). Παρόμοιο σχόλιο εμφανίζεται και σε βιβλίο που δημοσιεύτηκε έναν χρόνο νωρίτερα και πραγματεύεται το ζήτημα του ραδιοφώνου: “Πρέπει, ασφαλώς, να παραδεχτούμε ότι το ραδιόφωνο αποτελεί σημαντικό όργανο τυποποίησης, το πιο ισχυρό που έχει υπάρξει έως τώρα” (Matheson 1933: 17–18). Ίσως ο Ogden και η Hilda Matheson (1888–1940) άκουσαν μία τέτοια δήλωση στο ραδιόφωνο;

Ασώματες φωνές είχαν πλέον πρόσβαση στα σπίτια των ανθρώπων μέσω μίας κεντρικής ραδιοφωνικής αρχής, και δημιούργησαν μία νέα πραγματικότητα που ταυτίστηκε χρονικά με την αύξηση της δημοτικότητας της θεωρίας του “ασυνείδητου νου”, αρχικά στον πληθυσμό των μικροαστών και έπειτα στη γενικότερη πολιτισμική συνείδηση. Η αύξηση αυτή ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1920 και επιταχύνθηκε κατά τις επόμενες δεκαετίες, εν μέρει χάρη στο ίδιο το ραδιόφωνο. Το στοιχείο που γεννούσε τη φοβία της προπαγάνδας δεν αφορούσε ποτέ την προσωπική παραπλάνηση του ίδιου του ατόμου, αλλά το φόβο ότι λιγότερο έξυπνοι άνθρωποι θα έπεφταν θύματα της γλωσσικής χειραγώγησης του νου. Ο κίνδυνος μεγεθύνθηκε και από την αυξανόμενη απήχηση της φροϋδικής θεωρίας, ότι οι πράξεις μας κυβερνώνται από το συλλογικό ασυνείδητο.

Ήδη, κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Eric Arthur Blair (1903–50) έγραφε υπό το καλλιτεχνικό του όνομα Τζωρτζ Όργουελ, υποστηρίζοντας ότι υπήρχε μία άμεση σύνδεση ανάμεσα στην δύναμη της προπαγάνδας και στην δομή της γλώσσας (βλ. Orwell 1944). Ο Όργουελ έγραψε σε ένα πιο δημοφιλές άρθρο του δύο χρόνια αργότερα:

Η σύγχρονη αγγλική γλώσσα, ιδίως η γραπτή, είναι γεμάτη κακές συνήθειες που διαδίδονται με τη μίμηση και που μπορούν να αποφευχθούν αν κανείς θελήσει να καταβάλει τον απαραίτητο κόπο. Αν απαλλαγεί κανείς από τις συνήθειες αυτές, μπορεί να σκεφθεί πιο καθαρά, και η καθαρή σκέψη είναι ένα αναγκαίο πρώτο βήμα προς μια πολιτική αναγέννηση ... Αυτή η εισβολή προκατασκευασμένων φράσεων στο μυαλό ... μπορεί να προληφθεί μόνο αν κάποιος είναι σε συνεχή εγρήγορση εναντίον τους, καθώς κάθε τέτοια φράση αναισθητοποιεί ένα μέρος του εγκεφάλου. (Orwell 1946, Μτφ. Α. Παπαγιάννης)

Οι γλωσσικές “κακές συνήθειες” αποτελούνται από αλληλουχίες λέξεων που δημιουργούν τετριμμένα γλωσσικά μοτίβα, αναγκάζοντας τους ομιλητές να σκέφτονται με συγκεκριμένους τρόπους. Η “καθαρή σκέψη” απαιτεί ως σημείο αφετηρίας τις νοητές εικόνες, την οπτικοποίηση μίας κατάστασης και, σε δεύτερη φάση, την μεταφορά της στο γλωσσικό σύστημα. Όταν οι λέξεις αποτελούν το σημείο αφετηρίας της σκέψης μας, τότε η σκέψη αυτή θα είναι κατά πάσα πιθανότητα αφηρημένη και γενικευμένη. Η αποκόλληση της γλώσσας από την ορατή πραγματικότητα είναι εκείνη ακριβώς η μέθοδος που επιτρέπει σε ένα κόμμα να καλλιεργήσει και να διατηρήσει στους υποστηρικτές του μία πολιτική ορθοδοξία, και στις πιο ακραίες περιπτώσεις, να εξαπατήσει εκείνους που επιθυμεί να υποδουλώσει. Εάν το κόμμα χρησιμοποιεί τη γλώσσα με τρόπο που εμποδίζει την ανάκληση συγκεκριμένων νοητών εικόνων, τότε οι πολίτες δεν δύνανται να καταλάβουν τι τους συμβαίνει και οι άνθρωποι δεν μπορούν να επαναστατήσουν ενάντια σε κάτι που δεν καταλαβαίνουν. Ο Όργουελ δεν αντιτίθεται στην αφηρημένη σκέψη, εφόσον αυτή βασίζεται στην ορατή πραγματικότητα. Η υπέρμετρη δυσπιστία σε αφηρημένες έννοιες μπορεί επίσης να επιφέρει καταστροφικά πολιτικά αποτελέσματα. Σε τελική ανάλυση, η τυραννία και η ελευθερία είναι αφηρημένες έννοιες, όμως η αντίσταση απέναντι στην πρώτη και η υπεράσπιση της δεύτερης είναι ζήτημα ζωής και θανάτου.

Όπως αναφέρθηκε και στην δεύτερη ενότητα, ο Ogden και ο Richards (1923) στηρίχθηκαν στην πεποίθηση ότι ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος προέκυψε από την λανθασμένη χρήση πολύπλοκων αφηρημένων λέξεων και ότι κάθε ελπίδα για μία επερχόμενη παγκόσμια ειρήνη

βασιζόταν στην ικανότητα των σκεπτόμενων ανθρώπων να ελέγχουν τα νοήματα τέτοιων λέξεων ώστε να μην μπορούν να καταχραστούν. Είναι επομένως ένα εξίσου σημαντικό κεφάλαιο στην ιστορία της φοβίας της προπαγάνδας. Το άλλο κοινό έργο των Ogden και Richards, τα Βασικά Αγγλικά (Basic English), αποτελεί άμεση συνέχεια των αρχών που διατυπώθηκαν στο κεφάλαιο των Ορισμών του βιβλίου *The Meaning of Meaning*. Τα Βασικά Αγγλικά ήταν ένα σύνολο 500 λέξεων, που αργότερα επεκτάθηκε στις 850 και που σύμφωνα με τον Ogden και τον Richards μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να εκφράσει οποιαδήποτε ιδέα. Οι δύο κύριοι στόχοι του ήταν να “αποτελέσει μία διεθνή βοηθητική γλώσσα” και να “ενθαρρύνει τη σαφήνεια στη σκέψη και την έκφραση” (Ogden 1944: 4). Ο δεύτερος στόχος, που πλέον τείνει να παραγνωρίζεται, το συνδέει άμεσα με το *Meaning of Meaning*. Ο Richards έγραψε το 1943:

Τόσο εκείνοι που μαθαίνουν αγγλικά, όσο και εκείνοι που τα διδάσκουν ως ξένη γλώσσα, δεν έχουν επίγνωση ότι υποβάλλονται ή προωθούν μία διαδικασία πνευματικής υποδούλωσης. Απεναντίας, κατά πάσα πιθανότητα αισθάνονται ότι έτσι αντιστέκονται ή βοηθούν τους άλλους να αντισταθούν σε τέτοιου είδους επιρροές. (Richards 1943: 13–14)

Τα Βασικά Αγγλικά είναι η γλώσσα της πνευματικής ελευθερίας, το μέσο ανοσίας απέναντι στην προπαγάνδα. Ο Whorf, ο οποίος γνώριζε το εγχείρημα, αν και διατηρούσε επιφυλακτική στάση ως προς τις γλωσσολογικές λειτουργίες των Βασικών Αγγλικών, τα χαρακτήρισε “μία ακατέργαστη αλλά απεριόριστη δύναμη που δύναται να αλλάξει τον τρόπο σκέψης του αύριο” (Whorf 1956: 82).

Το 1921, κατά την περίοδο μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο, όπου σημειώνεται και η χειμαρρώδης έξαρση του φόβου της προπαγάνδας στη μαζική συνείδηση, ο Alfred Korzybski (1879-1950) ανέπτυξε την θεωρία της Γενικής Σημασιολογίας (General Semantics), εντοπίζοντας την πηγή πολλών προβλημάτων του παγκόσμιου γίνεσθαι σε μία αριστοτελικού τύπου προκατάληψη, βαθιά ενσωματωμένη στις δυτικές γλώσσες – μία οπτική τοποθετημένη στο κέντρο της θεώρησης των μεταφυσικών παρεμβολών (βλ. Korzybski 1921, 1933). Ο Stuart Chase (1888-1985), ένας εκ των πολλών θερμών υποστηρικτών της Γενικής Σημασιολογίας, παρήγαγε το δημοφιλές έργο *The Tyranny of Words* το 1938. Εκεί, παρουσιάζει τον Korzybski, τον Ogden και τον Richards ως τα “τρία ανθρώπινα όντα που, απ’ όσο γνωρίζω, παρατήρησαν και προβληματίστηκαν σχετικά με τη φύση του νοήματος και της επικοινωνίας για ευκαταφρόνητο χρονικό διάστημα” (Chase 1938: 10). Ο Chase συνεχίζει λέγοντας ότι ο πυρήνας των προβλημάτων του σύγχρονου κόσμου είναι οι “αφηρημένες λέξεις και φράσεις δίχως ανιχνεύσιμα σημεία

αναφοράς”, όπως η “Άρια Πατρίδα”. Είναι, όπως ο ίδιος υποστηρίζει, “ένα σημασιολογικό κενό. Τίποτα δεν επικοινωνείται” (οπ. π.: 14).

Ο Όργουελ (1946) άσκησε κριτική στις απόψεις του Chase, τονίζοντας τον κίνδυνο που ενέχει μία τόσο έντονη δυσπιστία σε αφηρημένους όρους, καθώς θα καθιστούσε αδύνατη την αναγνώριση του φασισμού και θα αφαιρούσε κάθε δυνατότητα καταπολέμησης του. Ωστόσο, η Γενική Σημασιολογία άνθισε παράγοντας σημαντικά κέρδη, και συνεχίζει μέχρι και σήμερα, αν και (όπως και τα Βασικά Αγγλικά) έχει προ πολλού αφήσει πίσω της τις παλιές της δόξες. Οι δόξες αυτές αφορούσαν περιόδους πολέμου, θερμού ή ψυχρού. Η Γενική Σημασιολογία έφτασε το απόγειο της δόξας της το 1941, όταν το βιβλίο *Language in Action* του S. I. Hayakawa (1906-1992) επιλέχθηκε από τη λέσχη Book-of-the-Month, μία απόφαση που ενίσχυσε την φοβία της προπαγάνδας κατά την προπολεμική περίοδο και επέφερε εκατοντάδες χιλιάδες πωλήσεις. Το παράρτημα του βιβλίου αφορούσε τις θεωρίες του Whorf (1940), φέρνοντας για πρώτη φορά στο προσκήνιο την Υπόθεση Sapir-Whorf, την ίδια χρονιά με τον θάνατο του Whorf.

6.4. ΝΕΑ ΟΜΙΛΙΑ

Η εγκαθίδρυση της αθηναϊκής δημοκρατίας δρομολόγησε τις ρητορικές πρακτικές. Τη δεκαετία του 1930, τα δικτατορικά καθεστώτα – με εκπρόσωπο της δεξιάς τον Χίτλερ, και της αριστεράς τον Στάλιν – μετέτρεψαν την φοβία της προπαγάνδας από ανησυχία σχετικά με την κατάχρηση της ρητορικής σε τρόμο προς μία πολύ πιο παρεμβατική χειραγώγηση του νου, η οποία απειλούσε να υποδουλώσει ολόκληρους πληθυσμούς και να τους μεταμορφώσει ουσιαστικά σε ρομπότ, υποτάσσοντας τους στη βούληση ενός Φύρερ.

Η ετυμολογία της λέξης *δικτάτορας* προέρχεται από την αρχαία Ρώμη και τη λατινική λέξη *dictator*, η οποία περιγράφει το αξίωμα ενός απόλυτου άρχοντα. Φυσικά, η λέξη προϋποθέτει ένα πολιτισμικό πλαίσιο κατά το οποίο οι νόμοι συντάσσονται και εκτελούνται κατά βάση με τρόπο διαλογικό, ωστόσο ο διάλογος θεωρείται στο πλαίσιο αυτό ως πολυτέλεια που μπορεί να υπάρξει μόνο εν καιρώ ειρήνης και επιβάλλεται να αναιρεθεί σε περιόδους πολέμου ώστε να αντιμετωπιστεί ένας κοινός εχθρός. Ο διάλογος, εξάλλου, υποδηλώνει διαφωνία και διχασμό, και οι εχθροπραξίες απαιτούν μία ενιαία ηγετική δομή ώστε να μπορέσει ένας στρατός να διοχετεύσει τις δυνάμεις του μαχόμενος για έναν σαφή και σταθερό σκοπό. Ο επικεφαλής πρέπει να είναι δικτάτορας – οποιαδήποτε εντολή του είναι νόμος εξ ορισμού. Σε περιόδους ειρήνης όμως, οι αντιφρονούντες δεν θα δεχτούν εντολές τόσο εύκολα, ούτε εκείνοι που έχουν ασκήσει στο παρελθόν την απόλυτη εξουσία θα ανεχτούν αντιρρήσεις στο λόγο τους.

Ο δικτάτορας-αρνητής του διαλόγου βρίσκει την υπέρτατη λογοτεχνική του μορφή στο βιβλίο του Όργουελ *1984* (1949). Ο Μεγάλος Αδερφός, ο επικεφαλής του Κόμματος που κυβερνά την Ωκεανία (ήτοι, τον αγγλόφωνο κόσμο), δεν είναι ανθρώπινη οντότητα αλλά σύμβολο, και ένα σύμβολο δεν μπορεί να μετέχει σε διάλογο. Υπό μία έννοια, ο δικτάτορας είναι πάντοτε ένα σύμβολο, μία μορφή που προσεγγίζει το Θείο, και στην οποία δεν είναι θεμιτό να προβάλλουμε οποιαδήποτε αντίκρουση. Τα σύμβολα υπάρχουν μόνο για να λαμβάνονται και να ερμηνεύονται. Όμως η διαδικασία της ερμηνείας θέτει προβλήματα στο Κόμμα, καθώς η ίδια της η φύση είναι υπερβολικά αόριστη. Οι Προλετάριοι της Ωκεανίας μιλούν την παραδοσιακή γλώσσα (στο βιβλίο περιγράφεται με τον όρο “Παλαιά Ομιλία” ή “Κοινή Γλώσσα”), η οποία τους επιτρέπει να αμφισβητούν τις επιταγές του Μεγάλου Αδερφού και τις αλήθειες του Κόμματος. Έτσι λοιπόν, το Κόμμα θέτει σε εφαρμογή μία μεγάλη γλωσσολογική επιχείρηση με σκοπό την αναμόρφωση της γλώσσας ώστε να απαλείψει την ευελιξία της ερμηνευτικής διαδικασίας.

Η Νέα Ομιλία ήταν η επίσημη γλώσσα της Ωκεανίας και επινοήθηκε για να καλύψει τις ανάγκες ΑΓΓΣΟΣ ή Αγγλικού Σοσιαλισμού ... Ο σκοπός της Νέας Ομιλίας ήταν, όχι μόνο να αποτελέσει εκφραστικό όργανο της κοσμοθεωρίας και των διανοητικών ηθών του ΑΓΓΣΟΣ, αλλά και να καταργήσει κάθε άλλο τρόπο σκέψης. (Όργουελ 1989 [2020]: 327, Μτφ. Ν. Μπάρτη)

Αναλογιζόμενοι την γλώσσα των δικτατορικών καθεστώτων, τείνουμε να επικεντρωνόμαστε στις προσπάθειές τους να διαμορφώσουν την “κοσμοθεωρία και τα διανοητικά ήθη” της μάζας προς όφελός τους, να χειραγωγήσουν τη σκέψη μέσω της προπαγάνδας και της υποκειμενικής παρουσίας των γεγονότων. Και, όντως, αυτά τα χαρακτηριστικά αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του δικτατορικού λόγου, δεν κρίνονται όμως επαρκή ώστε να τον ορίσουν με σαφήνεια καθώς επιστρατεύονται από κάθε καθεστώς δικτατορικό ή μη, πολιτικό, οικονομικό, θρησκευτικό, εκπαιδευτικό ή οποιοδήποτε άλλο. Αυτή είναι η ρητορική χρήση της γλώσσας. Δεν εννοώ εδώ ότι δεν υφίστανται διαβαθμίσεις ανάλογα με την πρόθεση εξαπάτησης που έχει ο εκάστοτε χρήστης της ρητορικής – οι διαβαθμίσεις αυτές υπάρχουν, και παρόλο που η τέχνη του προσδιορισμού της πρόθεσης των άλλων ανθρώπων είναι εγχείρημα ουτοπικό, είναι επίσης ένα εγχείρημα εξαιρετικά σημαντικό. Εννοώ απλώς ότι υποβαλλόμαστε καθημερινά σε απόπειρες χειραγώγησης της σκέψης μας, από κάθε είδους συμφέροντα, τα οποία δεν μπορούμε να αποκαλέσουμε “δικτατορικά” στο

σύνολό τους. Η συχνή χρήση του όρου θα αφαιρούσε από τη λέξη την ισχύ και το διακριτό του νοήματος της.

Βέβαια, η προσήλωσή μας στην ενεργή χειραγώγηση της σκέψης, μας αποσπά από το τελευταίο επιχείρημα που παραθέτει ο Όργουελ, εκείνο που αφορά την “κατάργηση κάθε άλλου τρόπου σκέψης”. Εδώ εισάγεται η ανάγκη περιορισμού της ερμηνευτικής διαδικασίας – και αυτό πιστεύω πως είναι το κύριο χαρακτηριστικό μίας δικτατορίας. Ο δικτάτορας επιβάλλει μία και μοναδική ερμηνεία του λόγου του. Η φύση του ανθρώπινου μυαλού είναι να εξετάζει διαφορετικές πιθανές ερμηνείες και να επιλέγει, κατόπιν σκέψης, μία από αυτές. Είναι επομένως ουτοπική κάθε προσπάθεια περιορισμού της ερμηνείας του λόγου. Ωστόσο, η απαγόρευση της *έκφρασης* μίας εναλλακτικής ερμηνείας, είτε μέσω απειλών, είτε – σε περίπτωση που το πρώτο αποτύχει – μέσα από δολοφονίες, είναι ρεαλιστική και εφικτή. Ένας αληθινός δικτάτορας βεβαίως, δεν θα έκανε πίσω μπροστά στην ουτοπική φύση του απώτερου σκοπού του. Η ερώτηση παραμένει: πως μπορεί ο δικτάτορας να ελέγξει τη σκέψη του λαού που καταδυναστεύει; Ο Όργουελ, βασιζόμενος σε μία μακρά και στενή παρατήρηση ιμπεριαλιστικών, κομμουνιστικών και δικτατορικών καθεστώτων, συμπέρανε ότι ο στόχος αυτός θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσα από την τυποποίηση της γλώσσας, τουλάχιστον στο πλαίσιο της σατιρικής μυθοπλασίας του 1984.

Στο σκοπό αυτό συνέβαλλαν, πρώτον, η δημιουργία καινούργιων λέξεων, αλλά κυρίως η εξάλειψη ανεπιθύμητων λέξεων και η απογύμνωση όσων λέξεων με ανορθόδοξο νόημα απόμειναν από κάθε δευτερεύουσα έννοια. Έτσι, η λέξη *ελεύθερος* διατηρήθηκε στη Νέα Ομιλία, αλλά δεν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί παρά σε φράσεις όπως “ο δρόμος είναι ελεύθερος”, ή “θα είμαι ελεύθερος από τις τρεις έως τις πέντε”. Δεν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί με την παλαιά έννοια της “πολιτικής ελευθερίας” ή της “διανοητικής ελευθερίας”. Η πολιτική και η διανοητική ελευθερία δεν υπήρχαν πια ούτε ως συμφραζόμενα, επομένως κατ’ ανάγκη δεν υπήρχε γι’ αυτές λέξη που να τις ονομάζει ... Η Νέα Ομιλία σκόπευε όχι να εξαπλώσει, αλλά να *περιορίσει* τον ορίζοντα της σκέψης, και τούτο εξυπηρετήθηκε άμεσα με τη μείωση στο ελάχιστο της επιλογής των λέξεων. (Όργουελ 1989 [2020]: 328, Μτφ. Ν. Μπάρτη)

Η Νέα Ομιλία ήταν το αποτέλεσμα μιας κλιμάκωσης των απόψεων του Όργουελ στην πάροδο των πέντε ετών που προηγήθηκαν της συγγραφής του βιβλίου (βλ. Orwell 1944, 1946, 1947) και αποτελεί απροκάλυπτη σάτιρα των Βασικών Αγγλικών. Ο Όργουελ γοητεύτηκε αρχικά από τα

Βασικά Αγγλικά και, μάλιστα, αλληλογραφούσε με τον Ogden, ανταλλάσσοντας απόψεις για το εν λόγω έργο. Συνειδητοποίησε όμως ότι το εγχείρημα ίσως να μην είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Η καταπολέμηση της προπαγάνδας απαιτεί ορθολογική ανάλυση και επιχειρηματολογία, και η διαδικασία αυτή αναπόφευκτα συμπεριλαμβάνει την επαναδιατύπωση των προπαγανδιστικών δηλώσεων με διαφορετική μορφή. Σε έναν κόσμο όπου η απώλεια εναλλακτικών λέξεων θα καθιστούσε αδύνατη μία τέτοια επαναδιατύπωση και οι ιδέες δεν θα μπορούσαν να εκφραστούν με διαφορετικούς τρόπους, δεν θα ήταν δυνατή η αμφισβήτηση της αλήθειας οποιασδήποτε δήλωσης.

Η ευφυΐα του Όργουελ και του 1984 αφορά στο γεγονός ότι η σάτιρα δεν απευθύνεται σε καμία συγκεκριμένη πολιτική πλευρά, καμία συγκεκριμένη κυβέρνηση. Αντιθέτως, αποτελεί μία ολιστική περιγραφή των τάσεων κάθε κυβέρνησης, κοινωνίας και γλώσσας. Το γεγονός ότι οι τάσεις αυτές είχαν προσφάτως οδηγήσει σε ακρότητες άνευ προηγουμένου, εφίστησε περαιτέρω προσοχή στην πραγματική φύση και το βάθος του προβλήματος ενώ παράλληλα απέδειξε ότι αφορούσε τόσο την ακροδεξιά όσο και την ακροαριστερά, αλλά και το κέντρο – ο ίδιος ο Όργουελ ασκούσε δριμύτατη κριτική στο ιμπεριαλιστικό καθεστώς της Βρετανίας, της οποίας ήταν πολίτης.

6.5 ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗΣ

Σύμφωνα με τον Barsky (1998), ο Όργουελ ήταν το μεγάλο διανοητικό πάθος του Chomsky κατά τα εφηβικά του χρόνια, και ιδιαίτερα το βιβλίο *Πεθαίνοντας στην Καταλονία* (Homage to Catalonia) από το οποίο ο Chomsky εξήγαγε

τα θεμέλια της ύστερης δουλειάς του για την προπαγάνδα, τα μέσα ενημέρωσης και τους τρόπους με τους οποίους ορισμένες ομάδες, όπως οι Ισπανοί αναρχικοί, υποβαθμίζονται από τη Δυτική κοινωνία ... Το άρθρο του “Language in the Service of Propaganda” (Η γλώσσα στην υπηρεσία της προπαγάνδας), αποτελεί ένα εκ των πολλών μεταγενέστερων έργων του και βασίζεται στα γραπτά του Όργουελ και στην υποδοχή του έργου του. (Barsky 1998: 31)

Ο Chomsky (1986), σε μία εκ από των πιο πετυχημένων και πολυδιαβασμένων προσπαθειών του να συντάξει τις γλωσσικές του θεωρίες σε μία πιο προσβάσιμη μορφή, καταλήγει με ένα σύντομο κεφάλαιο υπό τον τίτλο Notes on Orwell’s problem (1988: 276–87). Εκεί, πραγματεύεται τη Νέα Ομιλία και παραθέτει αποφθέγματα του Harold Lasswell (1902–1978), ενός κορυφαίου ακαδημαϊκού στο ζήτημα της προπαγάνδας, υποστηρίζοντας ότι “πρέπει κανείς να αποφεύγει τους ‘δημοκρατικούς δογματισμούς’, όπως λόγου χάριν την άποψη ότι ο άνθρωπος είναι ‘ο καλύτερος

κριτής των ατομικών του συμφερόντων” (Chomsky 1986: 286). Κατά τον Chomsky, “η προπαγάνδα είναι για τη δημοκρατία, ότι ακριβώς είναι και η βία για τον ολοκληρωτισμό” (οπ. π.). Σχολιάζοντας τη σύγχρονη πολιτική σκηνή, ο Chomsky προώθησε το μήνυμα ότι οι κυβερνήσεις και τα μέσα ενημέρωσης συνωμοτούν ώστε να “κατασκευάσουν τη συναίνεση” (στο βιβλίο των Herman και Chomsky *Manufacturing Consent*, 1988). Συμφωνεί με την χρήση τίτλων όπως “Η γλώσσα στην υπηρεσία της προπαγάνδας” και “Τρομοκρατία: η πολιτική της γλώσσας” (Terrorism: the politics of language) ώστε να αυξήσει τις πωλήσεις των βιβλίων, στα οποία όμως διακηρύσσει κατηγορηματικά και επανειλημμένα την απροθυμία του να αποδώσει σημαντικό βάρος στη σχέση μεταξύ γλώσσας και σκέψης, προς απάντηση στον δημοσιογράφο (David Barsamian) που προσπαθεί να τον κάνει να δεχτεί την άμεση και ουσιαστική σύνδεση αυτών των δύο. Ο Chomsky, όσον αφορά τη σχέση πολιτικής και γλώσσας, προθυμοποιείται να φτάσει έως το σημείο που παρατίθεται στη συνέχεια:

Υπάρχει μία σχέση μεταξύ των δύο, ή μάλλον πολλά διαφορετικά είδη σχέσεων, τα οποία είναι όμως ανάξια λόγου. Προσωπικά πιστεύω ότι η σημασία τους έχει μεγαλοποιηθεί. Καταρχάς, τόσο ο Όργουελ όσο και πολλοί άλλοι, έχουν προβληματιστεί σχετικά με τους τρόπους κατάχρησης, κατακρεουργισμού και διαστρέβλωσης της γλώσσας προς εξυπηρέτηση ιδεολογικών σκοπιμοτήτων. Χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα είναι και η αλλαγή της ονομασίας του Πενταγώνου, το 1947, από Υπουργείο Πολέμου σε Υπουργείο Άμυνας. Αμέσως μόλις συνέβη αυτή η αλλαγή, κάθε σκεπτόμενος άνθρωπος έπρεπε να είχε καταλάβει ότι οι ΗΠΑ δεν θα είχαν πλέον αμυντική στάση. Από τούδε και στο εξής, θα ξεκινούσαν επιθετικό πόλεμο. Αυτή ήταν η πραγματικότητα, και η ανάγκη συγκάλυψης του γεγονότος αυτού ήταν που συντέλεσε στην αλλαγή της σχετικής ορολογίας. Όροι όπως “ο ελεύθερος κόσμος” και “το εθνικό συμφέρον” και ούτω καθεξής, δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα προπαγανδιστικό λεξιλόγιο. Κανείς δεν πρέπει, ούτε στιγμή, να τους πάρει στα σοβαρά. Είναι – τις περισσότερες φορές – συνειδητά σχεδιασμένοι ώστε να παρεμποδίζουν τη σκέψη και την αντίληψη. (Chomsky 1992: 1–3)

Ο Barsamian αναγνωρίζει, σε αντίθεση με τον Chomsky, την δύναμη που αποκτούν οι απόψεις αυτές, όταν εκφράζονται από τον πιο επιφανή γλωσσολόγο του δεύτερου μισού του εικοστού αιώνα. Οι επιφυλακτικές δηλώσεις που παρατίθεται στην αρχή συχνά παραβλέπονται από τους αναγνώστες · χάνονται στη ρητορική δύνη που ακολουθεί – ειδικά λαμβάνοντας υπόψιν ότι

ελάχιστοι άνθρωποι μπαίνουν στη διαδικασία να διαβάσουν αυτά τα βιβλία δίχως να είναι εκ των προτέρων σύμφωνοι με την άποψη ότι σκοτεινές δυνάμεις συνωμοτούν για να ελέγξουν το μυαλό μας.

Πώς συνδέεται όμως αυτό με τη γλωσσολογία του Chomsky; Σε διάλεξή του στο Διεθνές Συνέδριο Γλωσσολόγων (International Congress of Linguists) το 1962, παρουσίασε τη μελέτη που εδραίωσε τη φήμη του στη γλωσσολογία, στον πρόλόγό της οποίας ανέφερε ότι

Η πραγματικότητα, την οποία κάθε γλωσσολογική θεωρία οφείλει να αναπαριστά είναι η εξής: ένας ώριμος ομιλητής μπορεί να παράγει νέες προτάσεις στη γλώσσα του ανάλογα με την εκάστοτε επικοινωνιακή περίσταση, και οι άλλοι ομιλητές μπορούν να κατανοούν την πρόταση αυτή επί τόπου, παρά το γεγονός ότι και για εκείνους – όπως και για αυτόν που την εκφέρει – αποτελεί ένα εντελώς νέο στοιχείο. Το μεγαλύτερο μέρος της γλωσσικής μας εμπειρίας, ως ομιλητές αλλά και ως ακροατές, αφορά την παραγωγή και την κατανόηση νέων προτάσεων · εφόσον το άτομο κατακτήσει μία γλώσσα, ο αριθμός των προτάσεων που μπορεί να χειριστεί με ευχέρεια, ευκολία και αυτοπεποίθηση είναι τόσο μεγάλος, στην ουσία απεριόριστος. (Chomsky 1964c: 7)

Η “απεριόριστη γλωσσική δημιουργικότητα” του Chomsky είχε μεγάλη απήχηση, όχι μόνο στους παρευρισκόμενους στο Διεθνές Συνέδριο Γλωσσολόγων του 1962, αλλά και στο γενικότερο πνεύμα της εποχής του ‘60. Ο βασικός λόγος ήταν ότι καθιστούσε κάθε άνθρωπο απεριόριστα δημιουργικό από την παιδική του ηλικία, δεν περιόριζε τη δημιουργικότητα στους “δημιουργικούς τύπους”. Οι δημιουργικοί τύποι άλλωστε, δεν είχαν κερδίσει τη συμπάθεια κανενός – το κίνημα της αριστεράς τους συνέδεε με την αριστοκρατική παρακμή ενώ η δεξιά με το σοσιαλισμό – όμως σε όλους άρεσε η ιδέα ότι το σύνολο των ανθρώπων, και κυρίως τα παιδιά, είναι δημιουργικοί σε απεριόριστο, και προπαντός ίσο βαθμό.

Ωστόσο, στη γλωσσική δημιουργικότητα του Chomsky υποβόσκει μία παράξενη ασυμμετρία. Στο απόσπασμα που παρατέθηκε παραπάνω, η παραγωγή και η κατανόηση του λόγου εμφανίζονται ως εξίσου δημιουργικές διαδικασίες, υπό την έννοια ότι αφενός οι ομιλητές μπορούν να παράγουν απεριόριστο αριθμό προτάσεων και αφετέρου οι ακροατές μπορούν να κατανοήσουν κάθε μία από τις προτάσεις αυτές, δεδομένου ότι μιλούν την ίδια γλώσσα με τους ομιλητές. Προκύπτει, όμως, μία ανεπαίσθητη παραπλάνηση από τον τρόπο με τον οποίο ο Chomsky χρησιμοποιεί τη λέξη “δημιουργικότητα”, καθώς το νόημα της διαφοροποιείται ανάλογα με το

υποκείμενο που ορίζει, τον ομιλητή ή τον ακροατή. Οι ομιλητές έχουν όντως την δυνατότητα να “δημιουργήσουν”, υπό την κλασσική έννοια της λέξης, νέες προτάσεις κατά το δοκούν. Οι ακροατές όμως, είναι απλώς παθητικοί δέκτες της γλωσσικής δημιουργίας των ομιλητών.

Αυτό γίνεται εμφανές και μέσα από την δήλωση του Chomsky (οπ. π.) ότι η κατάκτηση μιας γλώσσας συμπεριλαμβάνει την “ικανότητα αναγνώρισης σημασιολογικά ανώμαλων προτάσεων” όπως λόγου χάριν *Άχρωμες πράσινες ιδέες κοιμούνται μανιασμένα*, και “σε ορισμένες περιπτώσεις, την ικανότητα επιβολής ενός νοήματος” “εφόσον κατασκευαστεί ένα περικείμενο, στο πλαίσιο του οποίου οι προτάσεις αυτές επιδέχονται κάποια ερμηνεία”. Ο ποιητής John Hollander κατασκεύασε ένα τέτοιο περικείμενο στο ποίημά του “Coiled Alizarine (for Noam Chomsky)” (από τη συλλογή *The Night Mirror*, 1971):

Αλλόκοτα βαθύς, είναι ο ύπνος τον πορφυρών σκέψεων:

Κι όμως, ξέπνοες, στο βαρύ κυανοπράσινο,

Άχρωμες πράσινες ιδέες κοιμούνται μανιασμένα

Πρόκειται για ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα “επιβολής” μίας ορισμένης ερμηνείας, όπως ακριβώς ορίζεται από τον Chomsky. Αντιθέτως, η πρόταση *Νέες επαναστατικές ιδέες σπάνια εμφανίζονται* (Chomsky 1964c: 7–8, n. 2) δεν επιδέχεται κάποια ερμηνεία. Η γραμματική ικανότητα ενός ομιλητή αρκεί για να αποδώσει στην πρόταση μία δομική περιγραφή και να τη χαρακτηρίσει ως “σωστά διατυπωμένη”. Έτσι, το νόημα προκύπτει αυτόματα από τη γραμματική ικανότητα.

Έχουμε επομένως δύο εντελώς διαφορετικούς μηχανισμούς απόδοσης νοήματος, έναν για τις σωστά διατυπωμένες και έναν για τις σημασιολογικά ανώμαλες προτάσεις. Στην πρώτη περίπτωση το νόημα προκύπτει με τρόπο άμεσο και αυτόματο. Η δεύτερη περίπτωση είναι πιο περίπλοκη: η γραμματική καθορίζει τη δομική περιγραφή της πρότασης και τον τρόπο με τον οποίο η πρόταση αποκλίνει από τη σωστή διατύπωση και, στη συνέχεια “μπορεί συχνά να αποδοθεί μία ερμηνεία βασισμένη στις λειτουργίες των προτάσεων της παγιωμένης γλώσσας” (οπ. π.: 9). Φυσικά, το νόημα δεν προκύπτει άμεσα ή αυτόματα από τις “λειτουργίες” αυτές – εξάλλου, εάν συνέβαινε κάτι τέτοιο, δεν θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε τη φράση “επιβολή νοήματος” για να περιγράψουμε τη διαδικασία. Η ίδια η γραμματική παράγει το νόημα στις περιπτώσεις σωστά διατυπωμένων προτάσεων, ενώ για τις σημασιολογικά ανώμαλες προτάσεις πρέπει η ερμηνεία να επιβληθεί από κάποιον, παραδείγματος χάριν τον John Hollander.

Εκ των δύο αυτών διαδικασιών, ποια θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ως “δημιουργική”, με την παγιωμένη έννοια της λέξης; Προφανώς την ερμηνεία ανώμαλων προτάσεων, την επιβολή ενός ορισμένου νοήματος. Ωστόσο, η συγκεκριμένη δημιουργικότητα – ο ενεργός ρόλος του γλωσσικού μετέχοντος, στην προκειμένη περίπτωση του ακροατή – περιθωριοποιείται, ως αντίθετη της “πραγματικότητας, την οποία κάθε γλωσσολογική θεωρία οφείλει να αναπαριστά”, δηλαδή της γλωσσικής δημιουργικότητας όπως αυτή ορίζεται από τον Chomsky, κατά την οποία ο δημιουργικός ρόλος του ακροατή περιορίζεται στην γραμματική του ικανότητα και στην παθητική απόδοση του νοήματος.

Για αρκετό καιρό προβληματίζομαι, ψάχνοντας να βρω τη σύνδεση μεταξύ της οργουελικής κατασκευής της συναίνεσης και μιας “απεριόριστης γλωσσικής δημιουργικότητας”, έτσι όπως την είχε στο μυαλό του ο Chomsky. Οι απεριόριστες δυνατότητες της γλωσσικής μας σκέψης που βασίζεται σε εγγενείς αρχές θα έπρεπε να μας οχυρώνουν από την παραπλάνηση και να μας καθιστούν λιγότερο επιρρεπείς στην γλωσσική χειραγωγή του νου. Την απάντηση στον προβληματισμό δίνει, κατά τη γνώμη μου, ένα άλλο χαρακτηριστικό της δουλειάς του Chomsky, η συστηματική αποκήρυξη της δικής του ορολογίας και των συνάψεων που ο ίδιος χρησιμοποιεί. Στα πρώιμα στάδια της δουλειάς του ο Chomsky χρησιμοποίησε κυρίως συνάψεις – δεν εφηύρε κάποια ορολογία, απλώς τοποθέτησε ήδη υπάρχουσες λέξεις σε συγκεκριμένη σειρά, δίνοντας τους ένα νέο, εξειδικευμένο νόημα εντός του συκκιμένου στο οποίο τις χρησιμοποιούσε. Λίγα χρόνια αργότερα, θα εγκατέλειπε αυτήν την τακτική, καθώς θα υποστήριζε ότι δημιουργούσε περιθώρια παρερμηνείας – η “βαθιά δομή” ερμηνεύτηκε ως μία καθολική προτασιακή δομή, η οποία παραμένει ίδια σε όλες τις γλώσσες, ένας ορισμός που ο Chomsky επιμένει ότι δεν αντιστοιχεί στη θεωρία του. Αναγκάστηκε να αντικαταστήσει τον όρο “βαθιά δομή” με τον όρο “Β-δομή”, και αργότερα με το ακρωνύμιο “ΒΔ”, πριν τον εγκαταλείψει εντελώς για να περισώσει το νόημα των θεωριών του.

Πρόκειται για τον ίδιο άνθρωπο που στο βωμό της “απόλυτης ελευθερίας του λόγου” υποστήριξε με πάθος τα επιχειρήματα των αρνητών του Ολοκαυτώματος, αν και ο ίδιος δεν συμμερίζεται αυτές τις απόψεις (βλ. Joseph 1999). Σε ότι αφορά τις συνάψεις που χρησιμοποιεί ο ίδιος όμως, τα πράγματα είναι διαφορετικά – τα νόημα τους δεν τίθεται προς διαπραγμάτευση όπως συμβαίνει με κάτι “υποθετικό”, σαν το Άουσβιτς. Διακρίνουμε βέβαια μία συνέπεια στις πρακτικές και τις απόψεις του Chomsky: για εκείνον, κάθε απόδοση νοήματος έχει πολιτικό πρόσημο, εκτός από τις περιπτώσεις όπου το νόημα παράγεται από τη γραμματική δομή. Αυτή ακριβώς είναι και η τοποθέτησή του ως προς τη διαφορά των προτάσεων *Νέες επαναστατικές ιδέες σπάνια εμφανίζονται*

και *Άχρωμες πράσινες ιδέες κοιμούνται μανιασμένα*. Για την δεύτερη πρόταση, το νόημα “επιβάλλεται”, και η επιβολή είναι μία εν δυνάμει πολιτική διαδικασία. Μεταξύ διαφορετικών πιθανών ερμηνειών, επικρατεί η ερμηνεία του ατόμου με την ισχυρότερη επιχειρηματολογία. Αντιθέτως, όταν πρόκειται για “σωστά διατυπωμένες” προτάσεις, δεν τίθεται ανάγκη πολιτικής ερμηνείας – το ένα και πραγματικό νόημα παράγεται οργανικά από την γραμματική ικανότητα του ομιλητή-ακροατή. Καταλήγουμε έτσι στο συμπέρασμα ότι η απεριόριστη γλωσσική δημιουργικότητα του Chomsky αφορά μονάχα την παραγωγή λόγου. Η κατανόηση του λόγου είναι μία διαδικασία με διακριτά όρια, και στις περιπτώσεις των “ανώμαλων προτάσεων” όπου το περιθώριο ερμηνείας την καθιστά δημιουργική, ο Chomsky διατηρεί επικριτική στάση, θεωρώντας τη διαδικασία αυτή ως “επιβολή”.

Εκείνοι που ενθουσιάστηκαν με τις απόψεις του Chomsky περί δημιουργικότητας, επειδή λανθασμένα τις εξέλαβαν ως αναφορές σε μία “δημιουργική” φύση της εκφοράς του λόγου που χαρακτηρίζει όλα ανεξαιρέτως τα γλωσσικά υποκείμενα – με τον όρο “δημιουργικότητα” να εκλαμβάνεται με την παγιωμένη του έννοια, αντί του εξειδικευμένου νοήματος που αποκτά στο πλαίσιο της σύναψης του Chomsky – θα μπορούσαν κάλλιστα να είχαν αποφύγει την παρανόηση αυτή, εάν έδιναν μεγαλύτερο βάρος στις προτάσεις που ο Chomsky χρησιμοποίησε ως παραδείγματα. Η ερμηνεία της γλωσσικής δημιουργικότητας ως μιας καθολικής πνευματικής δημιουργικότητας αποκλείεται από το νόημα της πρότασης *Νέες επαναστατικές ιδέες σπάνια εμφανίζονται*. Από την άλλη, η ταύτιση της γλωσσικής δημιουργικότητας με την ποιητική χροιά του λόγου, ανάλογη με την άποψη του Carter (1999: 207) ότι “Κάθε γλώσσα είναι λογοτεχνική γλώσσα”, επίσης δεν στέκει καθώς παρατηρούμε ότι στην πραγματικότητα η πρόταση *Άχρωμες πράσινες ιδέες κοιμούνται μανιασμένα* δεν εκφράζει κανένα απολύτως νόημα.

Στους κόλπους της κανονοκρατίας της δημιουργικότητας, η δικαιοδοσία του φυσικού ομιλητή να αναγνωρίζει τους κανόνες που διέπουν τη γλώσσα είναι, σύμφωνα με τον Chomsky, αδιαπραγμάτευτη. Ο Archibald A. Hill (1902–92) ήταν ένας από τους πρώτους ανθρώπους που είχαν την αντίληψη να εντοπίσουν την εν λόγω προέκταση της ρητορικής του Chomsky, προεδρεύοντας το 1958 σε μία συζήτηση μεταξύ του Chomsky και της Anna Granville Hatcher (1905–78), μίας φιλόλογου ρομανικών γλωσσών. Στην προκειμένη, ο Chomsky επιμένει ότι μία συγκεκριμένη σύναψη που χρησιμοποιήθηκε από τον – γεννημένο στο Ουισκόνσιν της Αμερικής – Thorstein Veblen (1857–1929) δεν είναι Αγγλικά.

Hatcher: ... Πιστεύω ότι μπορεί κανείς να μελετήσει τις προτάσεις μόνο μέσα από την μελέτη κανονικών προτάσεων που δεν υπάγονται σε περιοριστικές θεωρίες, στην καθημερινή χρήση της γλώσσας. Όταν οι προτάσεις συντάσσονται από ειδικούς της γραμματικής, η χρήση της γλώσσας διαστρεβλώνεται σε μεγάλο βαθμό, και στην προσπάθεια να αποφασίσουμε τι είναι και τι δεν είναι δόκιμο, ενδεχομένως να πέσουμε σε παγίδες.

Chomsky: Το πρόβλημα όμως με τα σώματα κειμένων έγκειται στο γεγονός ότι ορισμένοι συγγραφείς δεν γράφουν στην Αγγλική γλώσσα. Ο Veblen, παραδείγματος χάριν, κάνει χρήση της σύνταξης “performing leisure” (πραγματοποιώντας τον ελεύθερο χρόνο), και το ρήμα *perform* (πραγματοποιώ) δεν μπορεί να πάρει ένα τέτοιο αντικείμενο.

Hatcher: Είναι ομολογουμένως ασυνήθιστο. Μα είμαι σίγουρη ότι αν κάποιος μελετούσε το ρήμα αυτό θα έβρισκε παρόμοιες χρήσεις, που κατά μία έννοια θα δρομολογούσαν και την συγκεκριμένη σύνταξη. Ο συγγραφέας εδώ έχει ίσως εκφραστεί χρησιμοποιώντας μία πιο ακραία μορφή κάποιας υπάρχουσας τάσης, μα δεν πιστεύω ότι έχει δημιουργήσει κάτι εντελώς καινούργιο.

Chomsky: Διαφωνώ. Έχει παραβεί έναν κανόνα. Το ρήμα *perform* δεν χρησιμοποιείται με υπερώνυμα ουσιαστικά ως αντικείμενα: πραγματοποιούμε συγκεκριμένες διεργασίες, όχι ολόκληρες κατηγορίες εργασιών.

Hatcher: Πώς μπορείτε να είστε σίγουρος εάν δεν χρησιμοποιήσετε ένα σώμα κειμένων για να μελετήσετε το ρήμα *perform*;

Chomsky: Πώς μπορώ να είμαι σίγουρος; Μα φυσικά επειδή είμαι φυσικός ομιλητής της Αγγλικής Γλώσσας.

Hill: Και σε αυτό το σημείο, θα ήθελα να σημειώσω ότι η ελευθερία δέχτηκε ένα μεγάλο πλήγμα ... (Hill (εκδ.) 1962: 28–9)

Ο Hill συνεχίζει υποστηρίζοντας το δικαίωμα των γλωσσολόγων να χρησιμοποιούν δεδομένα από σώματα κειμένων, εμπειρική παρατήρηση και από την προσωπική τους γλωσσική διαίσθηση κατά το δοκούν. Πιστεύω όμως, ότι το σχόλιο του θα μπορούσε εν μέρει να δηλώνει την αντίθεση του στο κανονιστικό πρότυπο που διακήρυξε ο Chomsky με τόσο μάχιμο τρόπο – το στοιχείο που εντοπίσαμε στο κείμενο ως τεκμήριο της παραπάνω εικασίας, είναι η χρήση του κεφαλαίου Γ στην φράση “Αγγλική Γλώσσα” στην τελευταία δήλωση του Chomsky. Ο Hill, ως εκδότης, δεν γράφει κατά αυτόν τον τρόπο (βλ. προηγούμενη δήλωση του Chomsky). Υπάρχει άλλωστε, στη Νέα Αγγλική, και μία γνωστή παράδοση κατά την οποία η χρήση κεφαλαίου αρχικού

γράμματος δηλώνει περιπαικτικά ότι ένα ουσιαστικό τείνει να εκλαμβάνεται από τον ομιλητή σαν Θεσμός.

Νωρίτερα στο ίδιο Συμπόσιο, έλαβε χώρα μία ενδιαφέρουσα συνδιαλλαγή μεταξύ Hill και Chomsky, όπου ο Hill αναφέρθηκε στις απόψεις του Sapir πάνω στο ίδιο θέμα:

Hill: Νομίζω ότι πάνω στο ζήτημα των μη-γραμματικών προτάσεων συμφωνώ περισσότερο με τον Sapir παρά με εσάς. Ο Sapir είχε δηλώσει, πολλά χρόνια πριν, ότι όταν ένας φυσικός ομιλητής μιας γλώσσας διαβάζει μία οποιαδήποτε αλληλουχία λέξεων, πάντοτε προσπαθεί να εξάγει κάποιο νόημα.

Chomsky: ... Έχετε δίκιο όταν λέτε ότι οι άνθρωποι έχουν την τάση να νοηματοδοτούν ασυνάρτητες συλλαβές. Το ζήτημα όμως εδώ είναι ο διαφορετικός βαθμός συνειδητής προσπάθειας που καταβάλλει το άτομο όταν αποδίδει νόημα σε διαφορετικές προτάσεις, και αυτή ακριβώς η διαφορά είναι, πιστεύω, το αντικείμενο έρευνας ενός γλωσσολόγου. (Hill (εκδ.) 1962: 19)

Ο όρος “συνειδητή προσπάθεια” που χρησιμοποίησε το 1958 ο Chomsky, αντιστοιχεί στην έννοια της επιβολής μιας ερμηνείας που εισήγαγε το 1962. Σε κάθε περίπτωση, όταν ο Chomsky κάλεσε προς περαιτέρω έρευνα της προαναφερθείσας διαφοράς, είχε δίκιο. Ωστόσο, το 1962, στο Διεθνές Συνέδριο Γλωσσολόγων, η μελέτη που παρουσιάστηκε δεν ερεύνησε καθόλου τη διαφορά αυτή – αντιθέτως, η απόδοση του νοήματος που προκύπτει μέσα από επιβολή δεν λαμβάνεται καθόλου υπόψιν. Είναι φυσικά λογικό και επόμενο να συμβεί κάτι τέτοιο, ειδικά σε περιπτώσεις συνάψεων παρόμοιων με αυτή Veblen. Δεν απαιτείται συνειδητή προσπάθεια για την κατανόησή της από κανέναν φυσικό ομιλητή. Είναι “αυτο-ερμηνευόμενη” *παρά το γεγονός* ότι η γραμματική ικανότητα του Chomsky την κατατάσσει στην κατηγορία των ανώμαλων προτάσεων, σε βαθμό που αρνείται ότι είναι συντεταγμένη στην Αγγλική γλώσσα.

Η σύγχρονη φοβία απέναντι σε μία γλωσσική χειραγώγηση του νου, με τον Chomsky στον ρόλο του βασικού προασπιστή της, αποτελεί κλιμάκωση πολλών διαφορετικών τάσεων. Η ιδέα της “κατασκευασμένης συναίνεσης” είναι αποτέλεσμα μιας έλλειψης πίστης στην ανθρώπινη βούληση, και της επικράτησης της άποψης ότι μία μικρή ομάδα ατόμων αποφασίζει και ενεργεί εις βάρος της μάζας, η οποία τίθεται αυτομάτως υπό τον έλεγχο της ολιγαρχίας. Αυτή η άποψη είχε ήδη ξεκινήσει να αναπτύσσεται από τα τέλη του δέκατου-ένατου αιώνα. Για τον Αμερικανό γλωσσολόγο William Dwight Whitney (1827 - 1894), η γλώσσα είναι από τη φύση της δημοκρατική και αποτελεί θεσμό μέσω του οποίου – όλοι ανεξαιρέτως – οι χρήστες μπορούν να ασκήσουν την ατομική τους

βούληση (βλ. Whitney (1867: 38). Μέχρι τη δεκαετία του 1920 η συγκεκριμένη άποψη φάνταζε ήδη ξεπερασμένη, ενώ στη δεκαετία του 1950 θεωρείτο πλέον απαρχαιωμένη. Ωστόσο και η ολιγαρχική προσέγγιση, που υποβόσκει των σύγχρονων θεωριών του Chomsky, θέτει σημαντικά προβλήματα. Έως ένα επίπεδο, προσωποποιεί την απέχθεια της μεσαίας τάξης προς τον λαουτζίκο. Κανείς ποτέ δεν ανησυχεί ότι θα πέσει ο ίδιος θύμα της χειραγώγησης του νου εκ των έξω. Η ίδια η επίγνωση της “κατασκευής της συναίνεσης” τους προσφέρει κάποιου είδους ανοσία. Είναι όμως πεπεισμένοι ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων δεν είναι το ίδιο έξυπνοι και βρίσκονται, κατά συνέπεια, στο έλεος της ολιγαρχίας.

Η άποψη του Chomsky, ότι όλες οι γλωσσολογικές θεωρίες πρέπει να έχουν ως βάση την απεριόριστη γλωσσική δημιουργικότητα κάθε ομιλητή, προσέλκυσε μεγάλο ενδιαφέρον κυρίως επειδή, κατά τα φαινόμενα, μετέδιδε ένα πολιτικό μήνυμα για τη δυνατότητα, ή μάλλον την αναγκαιότητα της ανθρώπινης ελευθερίας. Κι όμως, μία τέτοια ερμηνεία δεν ήταν ποτέ αντιπροσωπευτική των θεωριών του Chomsky, καθώς η “δημιουργικότητα” που διακήρυσσε αφορούσε μονάχα την παραγωγή λόγου και δεν ερευνούσε το πλέον σημαντικό ζήτημα του νοήματος της παραγωγής αυτής, εφόσον η σημασιολογία – κατά τον Chomsky – είναι ανεπίδεκτη ερμηνείας. Αυτή είναι και η θεωρητική βάση της φοβίας της προπαγάνδας: ο μέσος άνθρωπος ενστερνίζεται αυτόματα ότι ακούει, χωρίς να υποβάλλει το νόημα σε κριτική επεξεργασία. Αυτός ήταν και ο στόχος της Νέας Ομιλίας, ακριβώς επειδή ο Orwell αναγνώριζε ότι η Κοινή Γλώσσα δεν λειτουργούσε κατά αυτόν τον τρόπο. Η πρώτη και η πιο οξυδερκής γενιά μαθητών του Chomsky, οι λεγόμενοι “γενετικοί σημασιολόγοι”, θα έκαναν μια απόπειρα να διορθώσουν το λάθος – μία απόπειρα που έληξε άδοξα, με τον Chomsky να επιβάλει την μία και αντιπροσωπευτική ερμηνεία της θεωρίας του, με τρόπο που μόνο δικτατορικό θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε. Είναι κρίμα, καθώς η θεωρία που απέμεινε δεν λαμβάνει υπόψιν το γεγονός ότι ο μέσος άνθρωπος δεν δέχεται παθητικά τις επιταγές της εξουσίας αλλά τις αμφισβητεί, προβληματίζεται, αντιστέκεται, οικειοποιείται, και τις διαμορφώνει ώστε να καλύπτουν τις ανάγκες του. Αυτή είναι η απεριόριστη γλωσσική δημιουργικότητα, με κάθε έννοια της λέξης.

Βιβλιογραφία

Πηγές

Joseph, J. E. (2006). Language and Politics (Edinburgh Textbooks in Applied Linguistics) (1st ed.). Edinburgh University Press.

Αριστοτέλης. Ρητορική. https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=77

Όργουελ, Τ. (2020). 1984. Εκδόσεις Κάκτος.

Παπαγιάννης, Α. (2014, September 9). Ο Όργουελ για την πολιτική και τη γλώσσα. Blogspot. <http://rembazw.blogspot.com/2014/09/blog-post.html>

Φουκώ, Μ. (1989). Επιτήρηση και Τιμωρία - Η γέννεση της φυλακής. Εκδόσεις Κέδρος. <https://pernoampariza.files.wordpress.com/2013/12/cf86cebf85cebacf8e-ceb5cf80ceb9cf84ceaecf81ceb7cf83ceb7-cebaceb1ceb9-cf84ceb9cebccf89cf81ceafceb1.pdf>

Μεταφραστικά Εργαλεία

Lexilogos. (2021). https://www.lexilogos.com/english/greek_modern_dictionary.htm

LingTermbase. (2021). <http://lingtermbase.neurolingo.gr/>

Πληροφοριακά Κείμενα

Anarchypress. (2018, April 28). Η περίπτωση Korzybski: Μια γλωσσολογική θεώρηση με απελευθερωτικά στοιχεία. Anarchy press gr. <https://anarchypress.wordpress.com/2014/09/11/%CE%B7-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF%CF%80%CF%84%CF%89%CF%83%CE%B7-korzybski-%CE%BC%CE%B9%CE%B1-%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B8%CE%B5%CF%8E%CF%81%CE%B7/>

Γούτσος, Δ. (2020). Γλώσσα (2η έκδ.). Εκδόσεις Κριτική.

Κριτσωτάκη, Α. (2020). Η διερεύνηση του ψυχικού κόσμου μέσα από την επιστήμη και τη τέχνη. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

https://www.academia.edu/38424323/%CE%97_%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CF%81%CE%B5%CF%8D%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%B7_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CF%88%CF%85%CF%87%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D_%CE%BA%CF%8C%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%85_%CE%BC%CE%AD%CF%83%CE%B1_%CE%B1%CF%80%CF%8C_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BC%CE%B7_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CF%84%CE%AD%CF%87%CE%BD_%CE%B7_docx

Λαπαρίδης, Κ. (2018). :‘Καθόλου’ και υποστασιακός επιμερισμός: η Οντολογία της εξατομίκευσης στον Σχολαστικισμό. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

<http://ikee.lib.auth.gr/record/300246>

Μάνδαλα, Θ. (2010). Οντολογικές και γνωσιολογικές θεμελιώσεις της Πλατωνικής θεωρίας των Ιδεών στον Νεοπλατωνικό Πρόκλο. Ιδρυματικό Αποθετήριο Πανεπιστημίου Πατρών.

Published. <http://hdl.handle.net/10889/4268>

Ρητορεία και ρητορική. (2021) Ψηφίδες για την ελληνική γλώσσα.

https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/encyclopedia/rhetoric/page_088.html

Τι είναι τα βασικά αγγλικά; (2021) Seagrantsatlantic. <https://de.seagrantsatlantic.org/basic-english-language-1689023-6940>

Τσίγγου, Μ., & Λίβας, Σ. (2019). Η προστασία των γλωσσικών μειονοτήτων στην Ευρώπη. Εκδόσεις Παπαζήση.

Παράρτημα

(Πρωτότυπο Κείμενο)

Rhetoric, propaganda and interpretation

6.1 RHETORIC VERSUS TRUTH?

The origins of rhetoric as a formal technology of persuasion through language are closely bound up with the origins of democracy in fifth century BC Athens. It did not appear out of nowhere – already in monarchy, wise rulers surrounded themselves with advisors who represented different interests and were not like-minded, and whose job it was to convince the ruler that the particular course they were advocating was the best one. Subjects too had to persuade the ruler, or a functionary delegated with authority by the ruler, of the justness of any petition they might make, or the unjustness of any charge levelled against them.

Still, with democracy came a sea change. The power to persuade became ultimate power, and instruction in the art of persuasion was not long in being put on offer. The first teachers of the subject were given the name Sophists (roughly, wise guys) by their enemies, those who thought that persuasion should come purely from stating the truth, and not from any ‘art’, the purpose of which could only be to persuade others of what is *not* in fact the case. The best remembered of their enemies is Socrates – himself a teacher, but of dialectic, a form of enquiry aimed at reaching the truth rather than persuading. In modern terms, Socrates was training philosophers and theologians, while the Sophists were preparing lawyers, advertising and PR types, spin doctors and politicians.

In view of how much of his writing is taken up with his teacher Socrates ranting against the Sophists, it is hardly surprising that Plato never produced a manual of rhetoric. But his student Aristotle did. His *Rhetoric* opens with an implicit apology for its very existence. It points out that we all employ rhetoric, the persuasive use of language, generally in trying to demonstrate the truth or rightness of what we want the other person to accept. There is nothing wrong, Aristotle insists, with such persuasion or the rhetoric that brings it about, whatever the context. The problems begin when we try to persuade by appealing to *emotion* rather than reason, particularly in the context of a legal proceeding.

It is not right to pervert the judge by moving him to anger or envy or pity – one might as well warp a carpenter’s rule before using it. ... [M]embers of the assembly

and the jury find it their duty to decide on definite cases brought before them. They will often have allowed themselves to be so much influenced by feelings of friendship or hatred or self-interest that they lose any clear vision of the truth and have their judgement obscured by considerations of personal pleasure or pain. (Aristotle, *Rhetoric* I.1, Roberts transl. [1924])

Yet, Aristotle insists, even those who agree with him about the immorality of persuasion via the emotions need to study the rhetorical means of such persuasion, so that they will recognise when and how it is being done by others, and be able to fight back.

Rhetoric is useful because things that are true and things that are just have a natural tendency to prevail over their opposites, so that if the decisions of judges are not what they ought to be, the defeat must be due to the speakers themselves, and they must be blamed accordingly ... Further, we must be able to employ persuasion, just as strict reasoning can be employed, on opposite sides of a question, not in order that we may in practice employ it in both ways (for we must not make people believe what is wrong), but in order that we may see clearly what the facts are, and that, if another man argues unfairly, we on our part may be able to confute him. (ibid.)

The cleverness of this rhetorical self-defence argument borders on the Sophistic. Arguing that an honest man must master rhetoric to protect himself from rhetoricians is reminiscent of calling military units 'peacekeeping forces'. The problem Aristotle keeps tacit is this: how can one be sure that the person who studies rhetoric with such clear moral motives will not, in time, succumb to the temptation to use it toward immoral ends?

Aristotle gives one further reason for the study of rhetoric, in which the moral line appears quite blurred:

Moreover, before some audiences not even the possession of the exactest knowledge will make it easy for what we say to produce conviction. For argument based on knowledge implies instruction, and there are people whom one cannot instruct. Here, then, we must use, as our modes of persuasion and argument, notions possessed by everybody, as we observed in the *Topics* when dealing with the way to handle a popular audience.

The 'notions possessed by everybody' include pain and pleasure, and above all, happiness, the chief end of all human actions. Aristotle is giving his backing to general appeals of this sort as the only possible means of persuading *hoi polloi*, the people one cannot instruct. He would not necessarily have disapproved of those television advertisements that are all about establishing a mood – the sort where you don't even know what product is being advertised until its name appears at the end – the sort admired by an arty elite, sneered at by a middle class that sees them as evidence of the dumbing-down of society, and probably tolerated with a vague annoyance by the rest of the population. But one can be fairly sure that they produce

the desired results – increased sales of the product – or the genre would have died out years ago.

Certain types of language produce particular rhetorical effects, examples of which we have encountered throughout Chapters 4 and 5, such as the effect of racial epithets and generally deprecatory words such as *scum* (§5.4). Word choice is not the only way to create rhetorical effect: word order and sentence construction are another powerful means, as are repetition, rhythm, and all the other classic tropes that make for effective style. In spoken language there are still other means, including voice quality, pitch, volume, speed, modulation and even vibrato, rarely used today but commonly heard in recordings of speeches from the early decades of the twentieth century. These linguistic resources combine with features of content to produce effects in the hearer that extend beyond the logic of the argument, considered objectively.

Would language be better if it were devoid of rhetoric, so that the plain truth of what was being said were immediately obvious? Certainly there are abundant cases of deliberate obfuscation – ‘spin’ – where speakers, whether government officials or misbehaving children, state facts in a way that foregrounds what is to their advantage. In such cases there is a clear need to restate the ‘plain’ facts, and to expose the vested interests that have led to their being masked. More and less neutral ways of stating facts and making arguments exist – yet rarely, if ever, could one point to an *absolutely* neutral way of stating a fact or making an argument. As I write these words, I am looking out of the window at a cloudy sky; it might seem a neutral statement to say *It’s a cloudy day*. But ‘cloudy day’ has negative connotations, and in fact it has been so sunny and hot for the last week that it is a relief to have it overcast and cooler, and some rain would be welcome for the garden, though rain isn’t usually welcome. No neutral way exists of stating this state of affairs, and *It’s a cloudy day* isn’t neutral because its normal implications do not apply.

To state the truth usually requires some rhetoric. Yet rhetoric also permits bending the truth. As Aristotle taught, to be able to do either effectively – and to recognise which is being done by others when they are trying to persuade us – demands an understanding of rhetoric. Ultimately, then, it’s true that even those who would eliminate rhetoric in favour of plain speaking are in as much need of studying how rhetoric works as are those who want to bend language to their own advantage.

6.2 LANGUAGE, THOUGHT AND REALITY

For Socrates and Plato, reality lay beyond the reach of mere language. Their view of the relationship between language and reality was the basis for the medieval vernacular one described in §2.5. What they most feared about the teaching of rhetoric was the Sophists’ premise that man (not the divine) is the measure of all things – hence that reality is for us to create, and the persuasive use of language is our means of creating it.

This essential split between, on the one hand, believers in a reality that stands apart from human perception and cognition, and on the other, those who think that

reality is actually structured by perception and cognition, would re-emerge in the Middle Ages in the debate over 'universals'. The question would take the form of whether a category such as *cat* really does exist independently of individual cats and of our mental concept of a cat, as the Platonic and mainstream Christian view has it; or whether what truly exists are individual cats, in which the category of *cat* has an 'immanent' existence; or whether the category of *cat* is the product of our sensations, that is, our perception and cognition of the individual animals. These three positions would come to be known respectively as realism, nominalism and conceptualism. The first has Plato as its ancient predecessor, the second Aristotle, and the third the Stoics.¹

Each of these positions implies a different role for language. For realists, language is a mere garment draped upon thought, with no effect on its content. Language simply encodes a reality which exists independently of it. For nominalists, language potentially has a greater importance, as the bridge between the universals that are immanent in individual entities and the knowledge of those universals in human minds. For conceptualists, the role of language is fundamental – for even if universals are rooted in sensations that all humans share, it is with their naming that they really come to exist, and it is through language that they are shaped and spread.

As we come into the Renaissance and modern thought, these medieval views of the relationship of language to thought and reality persist, albeit in new guises. The 'mere garment' view continues essentially in the form described in the preceding paragraph, while in opposition to it there emerge two other positions, each of which assumes that language exerts a shaping influence upon thought. One of them regards such influence in an essentially positive light, and sees language as a sort of magic key to understanding the thought of an individual or an entire culture. The third view regards the influence of language upon thought in an essentially negative light, with language as the source of metaphysical garbage that gets in the way of clear, logical thinking (see further Joseph 2002: 75–80).

Linguists of the nineteenth and twentieth centuries mainly followed the magic key line, which does after all give a privileged place to the study of language as the key to broader cultural and intellectual understanding. The tradition of analytic philosophy has been the main stronghold of the metaphysical garbage view. But there have been crossovers among linguists, who tend however not to give up magic key rhetoric entirely even when entering into metaphysical garbage discourse. Edward Sapir (1884–1939), the doyen of twentieth-century anthropological linguists, was very much of the magic key persuasion in his early work, including his 1921 book *Language*, where he wrote that 'Language and our thought-grooves are inextricably interrelated, are, in a sense, one and the same' (pp. 217–18); 'Language is the most massive and inclusive art we know, a mountainous and anonymous work of unconscious generations' (ibid.: 220). But his rhetoric would change abruptly after he read *The Meaning of Meaning* (1923) by C. K. Ogden (1889–1957) and I. A. Richards (1893–1979), a wide-ranging book aimed at addressing the power of 'Word-Magic'. Ogden and Richards believed that words possess the power to engender 'hypnotic influences' (p. 132) which make symbols appear directly bound

to referents, and they saw this as the basis of almost all human deception and misunderstanding – including that particularly dangerous misunderstanding which is the arbitrariness professed by philologists such as Saussure, according to whom ‘it is “all a matter of words”’. This Ogden and Richards call ‘linguistic nihilism’ and ‘scepticism’, and they declare:

The best means of escape from such scepticism as well as from the hypnotic influences which we have been considering, lies in a clear realization of the way in which symbols come to exercise such power, and of the various senses in which they are said to have Meaning. (ibid.)

Already in his review of *The Meaning of Meaning* its impact on Sapir’s thinking about these matters is evident:

To a far greater extent than the philosopher has realized, he is likely to become the dupe of his speech-forms, which is equivalent to saying that the mould of his thought, which is typically a linguistic mould, is apt to be projected into his conception of the world. Thus innocent linguistic categories may take on the formidable appearance of cosmic absolutes. (Sapir 1924: 154 [1949: 157])

As shown in Joseph (2002, Chapter 4), this shift in perspective was crucial to what would become known as the ‘Sapir–Whorf Hypothesis’, one of the most widely known ideas to originate in modern linguistics.² No one can say definitively what the ‘hypothesis’ is – the term, and nearly all the attention that has gone to the idea itself, were posthumous. Its different interpretations include what is generally called the ‘strong’ version, that ‘one’s perception of the world is determined by the structure of one’s native language’ (*New Shorter Oxford English Dictionary*, 1993, under ‘Whorfianism’), and the ‘weak’ version, that ‘the structure of a language partly determines a native speaker’s categorization of experience’ (ibid., under ‘Sapir–Whorf Hypothesis’).

Benjamin Lee Whorf (1897–1941), who was Sapir’s protégé, famously analysed expressions of time in an American Indian language, Hopi, and concluded not only that the Hopi conceived of time in a completely different way from speakers of what he termed SAE (‘Standard Average European’), but that the Hopi conceptions were actually closer to those developed by modern physicists.³ With Whorf the ‘metaphysical garbage’ approach to language and thought really comes to the fore, as he critiques SAE as the source of conceptual blinders that the language structure imposes on speakers.

Whorf’s writings (1956) have served as the touchstone for modern linguists arguing that languages have a deep connection to the thought and culture of the people who speak them. Chomsky and other linguists of ‘universalist’ bent have never had any time for the Sapir–Whorf Hypothesis. Cognitivists who have tried to test the hypothesis have turned up results that admit of various interpretations. Yet linguists arguing for the importance of protecting and preserving ‘endangered languages’, or simply explaining why language matters in the understanding of identity, have been highly prone to falling back upon Whorfian statements that every

language divides the world up differently, and that language is essential, not accidental, to cultural formation, cohesion and transmission.⁴

To a large extent, Ogden and Richards (1923) represent the reaction of traditional British empiricism to Continental idealism, where empiricism grounds reality in what the senses (hence the body) can perceive, while idealism distrusts the senses as a source of illusion and ultimately relies on reason (hence the mind) to determine what is real. The continuity with the medieval debate on universals is apparent, at least in retrospect, though modernist discourse with its implicit ideology of continuous progress masked this for many at the time (and still does so today). On the Continental side, neo-conceptualism had reached a high water-mark with the writings of Friedrich Nietzsche (1844–1900). Originally trained as a philologist, Nietzsche abandoned the close study of classical texts to pursue much broader philosophical issues – but his early obsession with language is no doubt connected to his mature view that reality exists only through its structuring in language. Just to show that the British–Continental divide is anything but clear-cut, the high water-mark of nineteenth-century neo-realism is Karl Marx (1818–83), Nietzsche's countryman; still, Marx spent more than half his life in Britain and produced all his major works there.

These nineteenth-century debates have very direct resonances in present-day applied linguistics. The Marxist view underlies (in name at least) a fair range of current approaches, including those deriving from M. A. K. Halliday (see below, p. 126) and most of whatever goes under the name of 'critical'. Orthodox Marxism is strictly wedded to a 'mere garment' view of the relationship of language to society, culture and thought. Even Voloshinov, who, as we saw in §4.1, maintained that the class struggle is embodied in the linguistic sign itself, did not believe that by changing language one could make any difference to that struggle; the direction of influence is strictly one-way. Nietzsche provided the inspiration for those 'post-structuralist' philosophers such as Foucault, who, from the 1960s, would again maintain that knowledge is a historical product and indeed a political one. What essentially distinguished Foucault from his Marxist counterparts was his belief that the objects of knowledge, including language as well as the concepts that constitute its signifieds, are not produced by subjects thinking, speaking and acting intersubjectively.⁵ Rather, Foucault believed, the objects of knowledge are produced by 'power' itself, with which they have a mutually constitutive relationship.

We should admit that power produces knowledge ...; that power and knowledge directly imply one another; that there is no power relation without the correlative constitution of a field of knowledge, nor any knowledge that does not presuppose and constitute at the same time power relations ... In short, it is not the activity of the subject of knowledge that produces a corpus of knowledge, useful or resistant to power, but power–knowledge, the processes and struggles that traverse it and of which it is made up, that determines the forms and possible domains of knowledge. (Foucault 1977 [1975]: 27–8)

Foucault is sometimes misrepresented by his opponents – a category that runs the

gamut from Marxists to conservative anti-relativists such as Margaret S. Archer (see §7.1) – as holding that neither power nor knowledge nor any other reality is anything but a mere linguistic construct. His critique of Western thought is actually much more subtle and powerful than this. Power, operating through language, determines the parameters of what is knowable (the *episteme*), which change from epoch to epoch. What has however led to dissatisfaction among many people who were initially inspired by Foucault to focus on language and power is that, beyond a certain point, thinking in terms of ‘power’ thus abstracted becomes an obstacle to understanding who exactly is doing what to whom, and how.

It plays too into a widely-held but false dichotomy according to which only those ‘in power’ actually have and make choices, while the vast majority of people only think they are making choices when in fact they are simply living out inevitabilities forced upon them by the power structure. Since this is essentially the Marxist view, it is ironic that Foucault has become the focus of so much Marxist scorn in recent years. Present-day Marxist linguists such as Holborow (1999) see the ‘post-structuralists’ and ‘post-modernists’, rather than capitalists, as their principal intellectual opponents.

6.3 PROPAGANDA ANXIETY

The impetus for Ogden and Richards to write *The Meaning of Meaning* was their experience of WWI, and their belief that the war had been fought largely with propaganda, through the distortion of abstract words such as ‘freedom’, ‘democracy’ and even ‘victory’. This belief was very widespread at the time. In Joseph (2002, Chapter 9) I have argued that this period saw a popularisation of the ‘metaphysical garbage’ view of language, initially in the English-speaking world but eventually well beyond, in the form of a ‘linguistic mind control cultural discourse frame’. It endures to this day, and has been the subject of most vivid discussion in times of intense international conflict. It takes the form of anxiety about propaganda, especially that generated by governments, but also by commercial interests.

Although propaganda has a centuries-old history, a shift in the discourse concerning it began in 1914. *The Times* and the *Daily Mail*, both then owned by Viscount Northcliffe, advocated British entry into the war, and were accused by pacifists as operating in a government–press conspiracy. In Anthony Smith’s words,

The Northcliffe newspapers depicted the work of German soldiers in images which are the familiar material of horror stories: babies being lifted on bayonets, nuns raped on tables. Public sentiment was whipped into a frenzy of anti-German hatred. (Smith 1973: 30)

From the government’s point of view, there was a pressing need to convince men to volunteer for the armed forces, to create public support for forced conscription, and to persuade the USA to enter the war, which it did not do until 1917.

Repressed during the war, when resistance to government policy could land one in prison (as happened to Bertrand Russell), ‘propaganda anxiety’ broke out openly

after the Armistice, in Britain and abroad. British propaganda was blamed by resentful Americans for their entry into the slaughter, and Woodrow Wilson's Democratic party lost the presidential election of 1920 to Republicans campaigning on the slogan 'The War Was a Fraud'.⁶ German writers, meanwhile, convinced themselves that they had been defeated not by British might but by British propaganda. Smith (1973: 42) notes that 'In *Mein Kampf* Hitler was to write that he learned all his own propaganda techniques from British methods during the war'.

At least two additional factors were at work stoking the fires of propaganda anxiety after WWI. One was widely acknowledged: the beginnings of radio broadcasting. The first commercial broadcast in Britain was in June 1920, sponsored by none other than Northcliffe's *Daily Mail* (Gorham 1952: 23), which became the major player in the early development of British radio. In the USA, the first daily radio broadcasts began in August 1920, with commercial sponsorship initiated some two years later. In Smith's view,

The experience of the propagandists of the First World War coupled with the ensuing reaction against the black art they had perfected were among the profoundest influences on the men who came to lay the foundations of broadcasting in the early nineteen-twenties. (Smith 1973: 31)

The result in Britain was the birth of 'a new kind of state monopoly' (ibid.: 56), the BBC, in 1923, the same year in which *The Meaning of Meaning* was published. Their aims were obliquely connected, in that both were directed at preventing a sort of verbal anarchy, as radio was perceived as being in America, where government interference in broadcasting was limited to the assigning of airwave frequencies. Ogden would later call radio 'the most powerful standardizing force the world has yet seen' (Ogden 1944 [1934]: 8). A very similar comment occurs in a book on broadcasting published a year earlier: 'It must, of course, be admitted that broadcasting is a huge agency of standardization, the most powerful the world has ever seen' (Matheson 1933: 17–18). Perhaps both Ogden and Hilda Matheson (1888–1940) heard someone say this on the radio?⁷

The new reality of disembodied voices entering ordinary people's home from some central broadcasting authority coincided with the diffusion of the notion of the 'unconscious mind' into middle-brow, then general cultural awareness. This began in the early 1920s and accelerated over the following decades, thanks in part to radio itself. What made propaganda so frightening was never the fear of succumbing to it oneself, but of vast numbers of less intelligent people falling victim to linguistic mind control. The growing awareness of Freud's theory that our actions are ruled by an unconscious mind made the danger seem all the greater.

By the time of WWII, Eric Arthur Blair (1903–50) was writing pieces under his pen name George Orwell claiming a link between the power of propaganda and the structure of language (e.g. Orwell 1944). In a more famous article of two years later, he wrote that

Modern English, especially written English, is full of bad habits which spread by imitation and which can be avoided if one is willing to take the necessary trouble.

If one gets rid of these habits one can think more clearly, and to think clearly is a necessary first step towards political regeneration ... This invasion of one's mind by ready-made phrases ... can only be prevented if one is constantly on guard against them, and every such phrase anaesthetizes a portion of one's brain. (Orwell 1946: 252–3, 263)

The linguistic 'bad habits' consist of strings of words that form well-worn patterns, coercing their users to think in certain ways. 'Clear thinking' demands that one start from mental images, visualising things then finding words to describe them. Starting with words is likelier to produce purely abstract thinking. The detachment of language from observable reality is what makes it possible for a political party to maintain an orthodoxy among its followers, and in the most extreme cases, to dupe those it wishes to enslave. If the party uses language in a way that prevents concrete mental pictures from being called up, people will not understand what is happening to them, and they cannot rebel against what they do not understand. Orwell is not against abstract thinking so long as it is grounded in observable reality. Too great a distrust of abstractions can have catastrophic political consequences of its own. Tyranny and freedom, after all, are abstract concepts, yet resisting the one and defending the other is a matter of life and death.

As indicated in §6.2, Ogden and Richards (1923) were inspired by a belief that WWI was the result of the misuse of complex abstract words, and that any hope of future world peace depended upon the ability of thinking people to control the meanings of such words so that they could not be abused. It is thus very much a part of the propaganda anxiety story. Ogden's and Richards's other great joint project, Basic English, proceeded directly out of the principles outlined in the chapter on Definitions in *The Meaning of Meaning*. Basic was a set of 500 English words, later expanded to 850, in which Ogden claimed any idea could be expressed. Its 'two chief purposes' were 'To serve as an international auxiliary language' and to 'encourag[e] clarity of thought and expression' (Ogden 1944: 4). The latter aim, largely forgotten now, ties it directly to *The Meaning of Meaning*. Richards wrote in 1943 that

Neither those who learn English nor those who teach it as a foreign language have in general any feeling that they are submitting to or furthering a process of intellectual subjugation. On the contrary, they are more likely to feel that they are helping themselves or others to resist such influences. (Richards 1943: 13–14)

English – here meaning Basic – is the language of intellectual freedom, the immunisation against propaganda.⁸ Whorf was aware of Basic English and dubious about the linguistic principles behind it, yet credited it with a 'crude but vast power to change the thinking of tomorrow' (Whorf 1956: 82).

It was also during the great wave of post-WWI propaganda anxiety, in 1921, that Alfred Korzybski (1879–1950) first sketched out his General Semantics, which traces many of the world's problems to an 'Aristotelian' bias embedded in Western languages – a very central metaphysical garbage outlook (see Korzybski 1921, 1933). One of General Semantics' many adherents, Stuart Chase (1888–1985), produced

the widely read *The Tyranny of Words* in 1938. It presents Korzybski, Ogden and Richards as the 'Three human beings [who] to my knowledge have observed and reflected upon the nature of meaning and communication for any considerable period' (Chase 1938: 10). Chase goes on to assert that the core problem of the modern world is 'abstract words and phrases without discoverable referents', such as 'The Aryan Fatherland'. It is, he says, 'a semantic blank. Nothing comes through' (ibid.: 14).

Criticising Chase, Orwell (1946) would point out the danger of a distrust of abstract terms so extreme that it made it impossible to recognise fascism, removing any possibility of combating it. But General Semantics grew into a big business, which is still around, though like Basic English its glory days are behind it. Those days have come in times of war, hot and cold. For General Semantics one of the supreme moments was in 1941 when *Language in Action* by S. I. Hayakawa (1906–92) was chosen by the Book-of-the-Month Club, a decision no doubt strengthened by pre-war propaganda anxiety in the USA and yielding sales in the hundreds of thousands.⁹ As an appendix it contained Whorf (1940), giving the Sapir–Whorf Hypothesis its first mass exposure in the year of Whorf's death.

6.4 NEWSPEAK

Athenian democracy gave the impetus for rhetoric. In the 1930s, modern dictatorships – Hitler on the right, Stalin on the left – transformed propaganda anxiety from a concern about the abuse of rhetoric within democracies to dread of a much more pervasive mind control that threatened to turn whole populations into slaves, indeed robots, subservient to the will of a Führer.

The ancient Roman coinage of the word *dictator* to denote the office of an absolute ruler presupposes a culture in which laws are normally constructed and executed in a dialogic manner, but in which the dialogic is also seen as something of a luxury of peacetime that has to be suspended in order to face up to a common enemy. Dialogue, after all, connotes dissent and division, and warfare demands a single-voiced command structure if an army is to channel itself into a coherent force. The commander-in-chief must be a dictator – what he says is law by virtue of his saying it. But in peacetime, dissenters will not so easily accept dictation, yet neither will those who have exercised absolute power find it easy to tolerate dissent.

The dictator as refuser of dialogue finds his ultimate literary expression in Orwell's *Nineteen Eighty-Four* (1949). Big Brother, the head of the Party that rules Oceania (in effect, the English-speaking world) is not a person, but a symbol, and a symbol cannot engage in dialogue. In a sense, the dictator is always a symbolic, god-like personage whom it is not licit to contradict. A symbol exists merely to be perceived and interpreted. But interpretation is itself a problem for the Party, being too indeterminate. The Proles of Oceania, with their traditional language (termed 'Oldspeak'), can argue with Big Brother's dictates and question whether what the Party tells them is true. And so the Party has put together a large linguistic operation

for the purpose of redesigning language in such a way that interpretation *is* determinate.

Newspeak was the official language of Oceania and had been devised to meet the ideological needs of Ingsoc, or English Socialism ... The purpose of Newspeak was not only to provide a medium of expression for the world-view and mental habits proper to the devotees of Ingsoc, but to make all other modes of thought impossible. (Orwell 1989 [1949]: 312)

When we think of the language of dictatorial regimes, we tend to focus on their attempts to shape 'the world-view and mental habits' of the populace in their favour, to manipulate thought through propaganda and 'spin'. And although these are necessary characteristics of dictatorial language, they are not sufficient to define it, because they are used by every regime, dictatorial or otherwise, political or commercial or religious or educational or what have you. It is called rhetoric. I am not saying that there aren't degrees of intent to deceive within rhetoric – there are, and although the art of determining another person's intent is a utopian enterprise, it is also a necessary one. I am simply saying that we are subject to attempts to manipulate our way of thinking every day from all sorts of interests, and we wouldn't term all of them 'dictatorial'. If we did, we would simply bleach that word of any strong, distinctive meaning.

But because of our focus on active manipulation of thought, we overlook the last part of the quote from Orwell, about making 'all other modes of thought impossible'. Here is where enters the need to restrict interpretation – and that, I submit, is the defining characteristic of dictatorship. You must impose a single interpretation on your utterances. It is utopian to imagine you can do this, because the nature of the human mind is to consider various possible interpretations of any utterance and select from among them. What you can do is to prevent anyone from *uttering* an alternative interpretation, by threat or, failing that, by murder. But a true dictator, like a good practitioner of any art, will not be deterred by the utopian nature of the ultimate goal. The question is, how does one go about controlling the minds of those to whom one dictates? Based upon his long and intimate observation of imperialist, communist and fascist regimes, Orwell determined that the way to do this, at least for his satirical purposes in *Nineteen Eighty-Four*, was through a form of language standardisation.

This was done partly by the invention of new words, but chiefly by eliminating undesirable words and by stripping such words as remained of unorthodox meanings, and so far as possible of all secondary meanings whatever. To give a single example. The word *free* still existed in Newspeak, but it could only be used in such statements as 'This dog is free from lice' or 'This field is free from weeds'. It could not be used in its old sense of 'politically free' or 'intellectually free', since political and intellectual freedom no longer existed even as concepts, and were therefore of necessity nameless ... Newspeak was designed not to extend but to *diminish* the range of thought, and this purpose was indirectly assisted by cutting the choice of words down to a minimum. (Orwell 1989 [1949]: 313)

Newspeak is the culmination of views Orwell had developed over the course of the preceding five years (see Orwell 1944, 1946, 1947) and is most directly a satire of Basic English. Orwell was initially attracted to Basic English and corresponded with Ogden about it. But he came to realise that it might actually have the opposite effect to the one intended. Propaganda can only be combated by rational analysis and argument. This entails rephrasing propagandistic statements in a different form. If such rephrasing were made impossible through the loss of alternative words in which the same idea might be given a different linguistic shape, then it might no longer be possible to question the truth of any statement.

The greatness of Orwell and *Nineteen Eighty-Four* lies in the fact that the butt of the satire is no particular political side, no particular government. Rather, it is the universal condition to which all government, all society, all language tends. The fact that this condition had recently been carried to unprecedented extremes only served to draw attention to the reality and depth of the problem, while also demonstrating that it affected the extreme left no less than the extreme right, and also the centre – for Orwell was extremely critical of the British imperial regime of which he was himself a child.

6.5 LINGUISTIC CREATIVITY AND MANUFACTURING CONSENT

According to Barsky (1998), the great intellectual passion of Chomsky's teenage years was Orwell, especially *Homage to Catalonia*, from which Chomsky claims to have derived

the foundations of much of his later work on propaganda, the media, and the ways that groups such as the Spanish anarchists are discredited in Western society ... 'Language in the Service of Propaganda' [is] one of his many later articles that draws upon George Orwell's writings and the reception of his work. (Barsky 1998: 31)

Chomsky (1986), one of the most successful and widely read of his attempts to synthesise his theory of language into an accessible form, concludes with a brief chapter entitled 'Notes on Orwell's problem' (1988: 276–87). Besides discussing Newspeak, Chomsky here quotes Harold Lasswell (1902–78), a leading American scholar of propaganda, to the effect that 'we must avoid "democratic dogmatisms", such as the belief that people are "the best judges of their own interests"' (Chomsky 1986: 286). In Chomsky's view, 'Propaganda is to democracy as violence is to totalitarianism' (ibid.). As a political critic, Chomsky has made it one of his central messages that governments and media conspire to 'manufacture consent' (the title of Herman and Chomsky 1988). He agrees to the use of titles such as 'Language in the service of propaganda' and 'Terrorism: the politics of language' to help sell a book (Chomsky 1992) in which he repeatedly asserts his reluctance to attribute too much importance to the connection between language and thought, in response to an interviewer (David Barsamian) who wants him to accept that they are deeply linked.

Chomsky is willing to go as far as the following where the relationship between politics and language is concerned:

There is a tenuous relationship, in fact several different kinds. I think myself that they're exaggerated in importance. There is in the first place the question discussed, for example, by Orwell and by a number of others of how language is abused, tortured, distorted, in a way, to enforce ideological goals. A classic example would be the switch in the name of the Pentagon from the War Department to the Defense Department in 1947. As soon as that happened, any thoughtful person should have understood that the United States would no longer be engaged in defence. It would only be engaged in aggressive war. That was essentially the case, and it was part of the reason for the change in terminology, to disguise that fact. Terms like 'the free world' and 'the national interest' and so on are mere terms of propaganda. One shouldn't take them seriously for a moment. They are designed, often very consciously, in order to try to block thought and understanding. (Chomsky 1992: 1–3)

Barsamian understands, even if Chomsky doesn't, the power that these views take on by virtue of being articulated by the leading theoretician of language of the second half of the twentieth century, notwithstanding his initial disclaimers, which get forgotten in the rhetorical torrent that follows – especially since few people read these books who aren't already convinced that nefarious forces are conspiring to control minds.

How does all this connect with Chomsky's linguistics? His address to the 1962 International Congress of Linguists, the paper that made his international reputation in linguistics, states on its opening page that

The central fact to which any significant linguistic theory must address itself is this: a mature speaker can produce a new sentence of his language on the appropriate occasion, and other speakers can understand it immediately, though it is equally new to them. Most of our linguistic experience, both as speakers and hearers, is with new sentences; once we have mastered a language, the class of sentences with which we can operate fluently and without difficulty or hesitation is so vast that for all practical purposes we may regard it as infinite. (Chomsky 1964c: 7)

Chomsky's 'infinite linguistic creativity' played brilliantly, not just to the 1962 ICL but to the whole *Zeitgeist* of the 1960s. It made every human being infinitely creative, starting from childhood, not just 'creative types'. Nobody liked creative types – the left associated them with bourgeois decadence, the right with socialism – but everybody liked the idea that all of us, especially children, are infinitely, and therefore equally, creative.

And yet, a curious asymmetry lurks beneath the surface of Chomskyan creativity. The passage quoted above appears to treat production by speakers and understanding by hearers on an equal basis. Both have infinite creativity in the sense that speakers can produce an infinite number of sentences, and every one of these

sentences can be understood by the hearers, provided that they share the same language. But a subtle and interesting trick is at work within the word 'creativity' as Chomsky uses it, such that it does not mean the same thing as applied to speakers and hearers. Speakers may have the freedom to 'create' new sentences at will, in something recognisable as the general meaning of the word 'create'. But when it comes to the hearers, they do nothing more than passively register what the speakers have created.

This becomes apparent when Chomsky (*ibid.*) points out that mastery of a language also involves 'the ability to identify deviant sentences', such as *Colorless green ideas sleep furiously*, and 'on occasion, to impose an interpretation on them', 'if a context can be constructed in which an interpretation can be imposed'. The poet John Hollander famously constructed such a context in 'Coiled Alizarine (for Noam Chomsky)' (from *The Night Mirror*, 1971):

Curiously deep, the slumber of crimson thoughts:
While breathless, in stodgy viridian,
Colorless green ideas sleep furiously.

This is a clear case of 'imposing' an interpretation as Chomsky defines it. But no interpretation needs to be imposed on a sentence such as *Revolutionary new ideas appear infrequently* (Chomsky 1964c: 7–8, n. 2). The speaker's mental grammar assigns it a structural description which indicates that it is perfectly 'well-formed'. Interpretation then proceeds automatically out of the mental grammar.

We thus have two completely different mechanisms of interpretation, one for well-formed and the other for deviant sentences. The first is automatic and straightforward. The second is much more complex: the grammar assigns a structural description that indicates the manner of its deviation from perfect well-formedness, after which, 'an interpretation can often be imposed by virtue of formal relations to sentences of the generated language' (*ibid.*: 9). But the interpretation does not follow directly or automatically out of those 'formal relations' – if they did, the word *imposed* would not be applicable to them. The interpretation of the well-formed sentence is *generated* by the grammar, but that of the deviant sentence has to be imposed *by someone*, John Hollander for instance.

Now, of these two processes, which might one characterise as 'creative' in the ordinary sense of that word? Obviously the interpretation of the deviant sentence, the 'imposed' interpretation, is the creative one. And it is precisely on account of its creativity – the active role of a linguistic agent, namely the hearer – that it is marginalised as standing in direct opposition to the 'central fact to which any significant linguistic theory must address itself', namely that 'linguistic creativity' as defined by Chomsky in which the hearer's 'creative' role is to sit back and let his or her mental grammar assign an interpretation.

It puzzled me for a long time how Orwellian manufacture of consent could be reconcilable with 'infinite linguistic creativity' for Chomsky. Infinitely supple linguistic minds operating on innate principles should not be so immediately

susceptible to verbal control, like rats in a Skinner box. The solution to the puzzle lies, I think, in another curious feature of Chomsky's history, his serial repudiation of his own terms and collocations. In the early stages of his work, it really is collocations he deals in – he does not invent terminology, but puts existing words together in a way that gives them new, specialised meanings in his particular context of use. A few years later, he gives them up, explaining that they have given rise to too many misunderstandings – 'deep structure' taken to mean a universal level of sentence structure that is the same across all human languages, which Chomsky insists is never what he meant. He had to replace 'deep structure' with D-structure, then with DS, then to stop talking about it altogether, lest his theories be distorted beyond all recognition.

This is the same man who believes in 'absolute freedom of speech' so strongly that he went to great lengths to become the world's most prominent advocate for Holocaust deniers, even though he himself is not one (see Joseph 1999). When it comes to his own collocations, it is quite another story – their meaning is not open for interpretation, the way something 'hypothetical' like Auschwitz is. But there is a consistency here: Chomsky has made clear that for him all interpretation is *political*, except when it is generated directly by grammar. This is precisely his position on the difference between *Revolutionary new ideas appear infrequently* and *Colorless green ideas sleep furiously*. For the latter, an interpretation must be 'imposed', and imposition is always potentially a political move. If people interpret that sentence differently, the one who argues most powerfully for his or her interpretation will impose it. Whereas, the 'perfectly well-formed' sentence is closed to political interpretation by the real interpretation generated physically by the grammar in the speaker's brain. Thus, the linguistic creativity Chomsky calls infinite is on the production side only. Interpretation is normally finite, and in the abnormal cases, where he might have called it creative, he instead castigates it as 'imposition'.

All those who were attracted to Chomsky's views on creativity because they understood him as meaning that everyone's linguistic utterances are 'creative' in any of the ordinary senses of that word – rather than the specialised sense it has in Chomsky's collocation – might have been disabused of this misinterpretation if they had paid closer attention to the actual example sentences he used. If you took him to mean that everyone is creative intellectually, his own linguistic example informs you that *Revolutionary new ideas appear infrequently*. And if you took him to mean that everyone is linguistically creative in a poetic way, along the lines of Carter's (1999: 207) assertion that 'All language is literary language', you ought to have taken note that *Colorless green ideas sleep furiously* does not in fact have a 'real' meaning.

Within the realm of rule-governed creativity, the authority to identify the rules which Chomsky claims in his capacity as a native speaker is absolute. The perceptive Archibald A. Hill (1902–92) was among the first to pick up on this, in a discussion he moderated in 1958 between Chomsky and the Romance philologist Anna Granville Hatcher (1905–78), where Chomsky denies that a collocation used by the Wisconsin-born Thorstein Veblen (1857–1929) in *The Theory of the Leisure Class* (1899) is really English.

Hatcher: ... I think the only way to study sentences is to study normal sentences, produced under no prejudicial theories, in ordinary language use. When a grammarian constructs sentences there are enormous distortions, and when we try to decide what we would or would not say, we are very likely to fool ourselves.

Chomsky: The trouble with using a corpus is that some authors do not write the English language. Veblen, for example, speaks of 'performing leisure', and the verb *perform* cannot take such an object.

Hatcher: I admit it sounds unusual. But I bet that if you studied the verb *perform* you would find other expressions not too far from this, pointing the way to this. He has gone farther perhaps along a certain road but I do not believe he has created something new.

Chomsky: No. He has broken a law. The verb *perform* cannot be used with mass-word objects: one can perform a *task*, but one cannot perform *labor*.

Hatcher: How do you know, if you don't use a corpus and have not studied the verb *perform*?

Chomsky: How do I know? Because I am a native speaker of the English Language.

Hill: I think at this point I would like to strike a blow for liberty ... (Hill (ed.) 1962: 28–9)

Hill goes on to argue for the liberty of linguists to use corpus, observational or intuitional data as they see fit. I think, though, that his comment can be interpreted as partly directed against Chomsky's blatant and militant prescriptivism – the clue Hill has left us, taking advantage of his editorial role, is the capital L in 'English Language' in Chomsky's last statement. This was not Hill's normal usage (cf. for instance Chomsky's first statement above), and there is of course a well-established tradition in Modern English of capitalising a common noun, à *l'allemande*, in order to deflate an overblown conception of it as an Institution.

Earlier in the same Symposium, Hill and Chomsky had engaged in an interesting exchange, where Hill refers to views of Sapir's:

Hill: I think on this matter of ungrammatical sequences that I should be more nearly in agreement with Sapir than with you. Sapir said, many years ago, that you could probably not present any written sequence of words to a native speaker without his trying to wring some kind of sense out of it ...

Chomsky: ... You are quite right in saying that people will read something into a sequence of nonsense syllables. But the point is that there is a very significant difference in how hard people have to work to read sense into different sequences, and it is precisely this difference which I think the linguist should investigate. (Hill (ed.) 1962: 19)

What Chomsky is calling 'hard work' in 1958 corresponds to the imposition of an interpretation in 1962. He certainly had a point in calling for the difference to be investigated; but by the 1962 ICL paper the difference is no longer to be investigated

– instead, the imposed type of interpretation is ruled out of consideration altogether. One can see why this had to happen by considering the exchange over Veblen's phrase 'performing leisure'. Neither Chomsky nor any English speaker has to 'work hard' to read sense into it. It is 'self-interpreting' *even though* Chomsky's mental grammar identifies it as deviant, to the point that he denies it is English.

Contemporary anxiety over linguistic mind control, with Chomsky as its patron saint, is the culmination of several trends. The idea of 'manufacturing consent' is the outcome of the loss of faith in the human will, in favour of a belief that a small oligarchy is exercising its will over the masses, who are like automata under the oligarchy's control. This belief has been developing since the late nineteenth century. For the American linguist William Dwight Whitney (1827–94), language itself was a democracy, an institution in the use of which speakers – *all* speakers – exercise their individual will (see Whitney 1867: 38). By the 1920s such a view already seemed dated, and by the 1950s, archaic. But the oligarchical position that underlies the modern Chomskyan anxiety poses huge problems. On one level, it is a form of middle-class loathing of the great unwashed. No one ever expresses anxiety that *they themselves* are having their minds controlled from without. Their awareness of the 'manufacture of consent' apparently immunises them from its effects. But they are certain that the vast majority of human beings are not so enlightened, and are therefore the pawns of the oligarchy.

Chomsky's decree that the great fact which linguistics must take as its point of departure is the infinite linguistic creativity of every speaker received wide attention for the political message it seemed to convey about the possibility, indeed the necessity of human freedom. Yet this was always a false impression, since the 'creativity' Chomsky proclaimed was limited to linguistic production, and was banned from the much more important matter of what that production *meant*, since semantics for Chomsky cannot be a matter of interpretation. That is precisely the model on which propaganda anxiety depends: the ordinary person processes whatever they are told automatically, without critical interpretation. It is the way Newspeak was designed to work – and that is because Orwell recognised that it is *not* how 'Oldspeak' works. The first and cleverest generation of Chomsky's students, the so-called 'generative semanticists', would attempt to rectify the error – only to have Chomsky impose the one true interpretation of his theory in a fashion that can only be described as dictatorial. More's the pity, because the theory he was left with cannot account for the fact that ordinary people do not simply accept what those in power tell them, but question it, are sceptical about it, resist it, appropriate it and tweak it in order to suit their own ends. *That* is infinite linguistic creativity, in the truest sense.